

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 49

Adriana Cupcea

**CONSTRUCȚIA IDENTITARĂ
LA COMUNITĂȚILE TURCĂ
ȘI TĂTARĂ DIN DOBROGEA**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2013

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 49:

Autor: Adriana Cupcea

Titlu: *Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea*

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2013

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Lectori: Călin Felezeu, Tasin Gemil

■ Corectură text: Anca Lucia Sârbu

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc – TIPOTEKA LABS

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

■ CUPCEA Adriana este cercetator postdoctoral, a obținut titlul de doctor în anul 2009, în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Cercetările sale se axează asupra regiunii Balcanilor și Orientului Apropiat și abordează construcția identităților moderne, imaginea Celuilalt, relația dintre propria imagine și alteritate precum și relația dintre istorie și antropologie. Este autoarea cărții *Identitate și alteritate la kurzi în secolele XIX, XX* [Editura Mega Cluj-Napoca, 2009], iar recent a publicat, împreună cu specialistul Călin Felezeu, cercetarea postdoctorală intitulată *O perspectivă comparativă a imaginii otomanului în manualele de istorie din România și Bosnia Herțegovina, în perioada post-comunistă*, [Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013].

E-mail: adriana.tamasan@gmail.com

■ CUPCEA Adriana completed her PhD in 2009 at Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Romania. Her research focuses on the Balkan and Near East area and deals with questions like the construction of modern identities, the image of the Other, the relationship between self-identity and alterity, especially the role of history teaching and textbooks and the relationship between history and anthropology. She is the author of *Kurds' Identity and Alterity in the 19th and the 20th Centuries* [Mega House Publishing, Cluj-Napoca, 2009] and recently published her postdoctoral research *A comparative view of the Ottoman's Image in the post-communist history textbooks in Romania and Bosnia Herzegovina* [Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013].

E-mail: adriana.tamasan@gmail.com

Rezumat

■ Cercetarea de față reprezintă un demers primar de identificare și descifrare a dinamicilor identitare la două dintre cele mai vechi comunități etnice din România, cea turcă și cea tătară. Ca o încadrare în context, studiul prezintă evoluția istorică și demografică a turcilor și a tătarilor pe parcursul secolului XX. Din punct de vedere cronologic, accentul cade asupra perioadei comuniste, cu scopul de a identifica felul în care s-au reflectat schimbările politice, economice și sociale ale epocii asupra structurii identitare etnice și religioase, a turcilor și tătarilor din Dobrogea, pentru a ne extinde treptat asupra evoluțiilor identitare de după 1990. Coroborând cercetarea arhivistică cu analiza de text (jurnalistic) și cercetarea de teren (interviuri, observație participativă), studiul identifică tiparele memoriei perioadei comuniste, tipurile de relații și atitudini create în raport cu regimul vremii, alături de evoluția autoreprezentării și heteroreprezentării turce/tătare generate de principalele repere identitare: etnie, religie, origini, limba maternă și tradiții, atât în cadrul societății socialiste, cât și după căderea comunismului.

Abstract

■ The present study is a primary effort to identify and decript the identitary dynamics of the two most ancient ethnic communities of Romania, the Turks and Tatars. As a context framing, the paper shows the historic and demographic evolution of the Turks and the Tatars allthroughout the 20th century. Chronologically, the emphasys falls upon the communist period, to better envisage the way in which political, economic and social changes in the era were refelected in the ethnic and religious structures of the Turks and the Tatars in Dobrogea and consequently to extend on identitary evolutions after 1990. By adding the archive research to journalistic text analysys and field research (interviews, participative observation), the study traces the memory patterns of the communist period, the types of relations and attitudes created in relation to the regime, together with the evolution of self-image and image of the other (Turk-Tatar), generated by the main identitary landmarks: ethnicity, religion, origins, mother tongue and traditions, inside the socialist society as well as after the fall of the communism.

Cuprins

- 1. Turcii și tătarii în Dobrogea ■ 5
- 2. Turcii și tătarii în perioada comunistă ■ 7
 - 2.1. Evoluția organizatorică ■ 8
 - 2.2. Frunțași și nedemni ■ 9
 - 2.3. Represiunea comunistă ■ 9
 - 2.4. Educația în limba maternă ■ 11
 - 2.5. Cultul Musulman ■ 12
- 3. Nucleele primare ale identității etnice ■ 13
- 4. Autoreprezentare și heteroreprezentare ■ 15
 - 4.1. Perioada comunistă ■ 15
 - 4.2. Scindarea organizatorică a anilor '90 ■ 16
- 5. Perspectiva asupra perioadei comuniste: între conformare și represiune ■ 18
- 6. Turcii și tătarii: comunitate religioasă în perioada comunistă ■ 21
- 7. Spiritualitate și etnicitate în perioada comunistă: tradițiile și limba maternă ■ 23
- 8. Raportarea la teritoriul de origine: Turcia vs. Crimeea ■ 25
- 9. Concluzii ■ 25

- Bibliografie: ■ 28

CONSTRUCȚIA IDENTITARĂ LA COMUNITĂȚILE TURCĂ ȘI TĂTARĂ DIN DOBROGEA

1. Turcii și tătarii în Dobrogea

■ Pe teritoriul României prezența turcilor și a tătarilor, mai ales în zona Dobrogei, datează încă din secolul al XIII-lea (Gemil: 2010), fiind consolidată în perioada otomană. Element important al sistemului militar otoman, protejând Constantinopolul și asigurând canalul de comunicare cu Crimeea, Dobrogea a fost intens populată cu turci și tătari provenind din Asia Mică, respectiv din Crimeea. Au existat două valuri migratorii tătare mai intense înspre Dobrogea. Primul, care a urmat anexării Hanatului Crimeei de către Rusia țaristă în 1783, iar al doilea ca urmare a Războiului Crimeei (1853-1856), când numeroși tătari au fost deposedați de bunuri și izgoniți din satele și orașele din Crimeea. Războiul din 1877-1878 a provocat o migrație masivă a musulmanilor din Dobrogea (Iordachi 2002: 170). Probabil cele mai complete și corecte date privind populația din Dobrogea care urma să fie anexată României la 1878 se găsesc într-un tabel statistic obținut de consulatul francez din Tulcea (Karpát 2003: 228). Conform afirmației consulului francez, aceste date au fost culese de către un trimis special al guvernului român, care avea misiunea de a face o estimare cât mai corectă a populației ce urma să fie încorporată în România, conform Tratatului de la Berlin din 1878. Astfel, potrivit acestei surse, populația totală a Dobrogei de Nord era de 225.753 de persoane. Din aceștia, 126.924 erau musulmani (48.784 turci, 71.146 tătari și 6.994 circasieni), 46.504 erau români, 30.237 bulgari iar restul evrei, greci, armeni, ruși și germani (Karpát 2003: 228).

După alipirea Dobrogei de Nord la România, provincia a fost supusă unui regim administrativ distinct, extraconstituțional, care a durat din anul 1878 și până în anul 1913. Conform acestui statut, dobrogenii beneficiau de un tip local de cetățenie, care le nega participarea politică și le interzicea deținerea unor proprietăți în afara provinciei. În articolul său *La Californie des Roumains. L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913*, Constantin Iordachi consideră că integrarea provinciei multietnice a Dobrogei în România s-a efectuat printr-o colonizare interioară. Afirmația este susținută prin următoarele argumente: organizarea, bazată pe un statut administrativ distinct și pe o centralizare excesivă, dar și pe asumarea unei superiorități culturale a regiunii centrale, pe o colonizare etnică intensă și pe dezvoltarea economică regională inegală, ca răspuns la nevoile metropolei. În perioada 1880-1882 s-a desfășurat o campanie de verificare a tuturor documentelor de proprietate otomane și de înlocuire a lor cu titluri de proprietate românești. La sfârșitul acestei campanii regimul proprietății din provincie a fost reglementat prin *Legea asupra proprietății imobiliare din Dobrogea*, din aprilie 1882. Scopul legii era transformarea proprietății condiționale otomane asupra terenurilor agricole în proprietate capitalistă. Condiția ca țăranii să devină proprietari era o compensație financiară, plătită de către aceștia statului, iar cei ce nu își îndeplineau obligațiile financiare erau deposedați de către stat. Între 1889 și 1914, 82.127 de hectare au fost redistribuite coloniștilor români în provincie (Iordachi 2002: 185).

Procesul de colonizare a determinat modificări la nivelul compoziției etnice a provinciei și în același timp a afectat modelul de proprietate funciară din provincie. Mai exact, în anul 1882, Dobrogea avea 175.075 de hectare terenuri arabile. Turcii și tătarii reprezentau comunitatea care deținea cel mai mult pământ în provincie, adică 50% din terenurile arabile, urmați de români și bulgari, fiecare grup etnic

posedând aproximativ 23% din terenurile agricole.¹ Această repartitie a fost radical modificată prin procesul de colonizare. În 1905, 63% din terenurile arabile aveau proprietari români, în vreme ce turcii și tătarii dețineau doar 7% din terenurile arabile (lordachi 2002: 186).

Procesul de colonizare a fost dublat prin unul de asimilare culturală realizată prin intermediul învățământului și al bisericii, fapt care a contribuit la inițierea unui fenomen de emigrație în rândul turcilor și tătarilor din Dobrogea, fenomen care va culmina în anii '30. Pe baza analizei unui raport al autorităților guvernamentale, în opinia lui Mehmet Ali Ekrem, pot fi identificate două cauze esențiale ale emigrării, și anume: modificarea legislației proprietății funciare și ineficiența/corupția unei părți a funcționarilor.

În cadrul raportului în cauză se sublinia insuficiența proprietății rurale, din ce în ce mai redusă pentru turcii și tătarii de la sate, ca urmare a aplicării reformei agrare, verificarea titlurilor de proprietate, stabilirea unor impozite ridicate și imposibilitatea plății acestora, alături de acțiunile burgheziei bulgare, la toate acestea adăugându-se condițiile grele de viață cauzate de lipsa apei, de abuzurile jandarmilor și administrațiilor locale, prin folosirea populației turce la diferite activități, stării de sărăcie a comunităților și nu în ultimul rând, prin omiterea din procesul de împrumut a unor turci ce dețineau titluri de proprietate în regulă (Ekrem 1994: 128).

De asemenea, trebuie menționat faptul că reglementarea proprietății, parcelarea și vinderea terenurilor au redus spațiul necesar creșterii animalelor, modificând aspectele generale ale modului tradițional de viață musulman din provincie. Prin urmare, turcii se aflau într-un declin numeric constant datorat emigrării și dispariției meseriilor tradiționale. Comunitățile turce și tătare, formate inițial din țărani, crescători de animale și agricultori în proporție de 85%, au cunoscut o creștere treptată a numărului de argați, muncitori portuari, mici comercianți și meșteșugari după anul 1880 (Limona 2009: 48).

Din perspectiva evoluțiilor externe, victoria lui Mustafa Kemal Atatürk în fața armatelor grecești și proclamarea Republicii Turcia în anul 1923 a marcat începutul unei politici coerente în ceea ce privește sprijinirea emigrării conaționalilor din alte state (Limona 2009: 46). De obicei emigrarea spre Turcia se făcea în grupuri mari, de circa patru sute, cinci sute de persoane, capabile să dovedească că și-au vândut pământul și nu dispun de alte bunuri sau datorii către stat. Pentru a da o formă organizată fenomenului și pentru a evita problemele de natură medicală și organizatorică, apărute ca urmare a emigrării spontane, România și Turcia semnează în 4 septembrie 1936 *Convenția în privința proprietăților emigranților*. Proprietățile turcilor și ale tătarilor emigrați rămâneau statului român, obligat să achite jumătate din contravaloare în petrol și cealaltă jumătate în valută într-o perioadă de zece ani, iar art. 2, alineatul (5), prevedea obligația guvernului Republicii Turce de a face cunoscută cifra maximă pe care urma să o primească. Dorința de emigrare depășea uneori cota anuală prevăzută de guvernul de la Ankara, de 15.000 de persoane, după cum rezultă din nota Consulatului turc din 15–16 aprilie 1935 (Limona 2009: 49). Ea permitea doar turcilor și tătarilor care și-au vândut averile și au îndeplinit formalitățile legale să beneficieze de avantajele acordate emigranților. Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial și necesitatea securizării granițelor obligă guvernul român să oprească emigrarea populației turce și tătare, al cărei număr se ridica la 119.481 de persoane, comparativ cu 177.166 în 1918. Repatrierea lor provoacă de asemenea cea mai severă cădere în ceea ce privește locuirea rurală. Din 38 de sate majoritar musulmane în perioada 1918–1921, rămân doar trei în preajma celui de al Doilea Război Mondial. În consecința acestui fapt, turcii și tătarii coboară de pe locul trei pe șase, departe de lipoveni, ruși și germani (Limona 2009 : 49-50).

La recensământul din anul 1948, turcii și tătarii au fost înregistrați împreună, datele statistice indicând cifra de 28.782, în vreme ce la recensământul din anul 1956, au fost înregistrați 14.329 de turci și 20.460 de tătari (Recensământ 2002, vol. IV). Cifrele celor două recensăminte trebuie privite cu circumspecție, atât ca o consecință a mișcării migratorii masive din perioada interbelică, dinspre Dobrogea înspre teritoriile otomane, ceea ce explică dintr-o anumită perspectivă trendul demografic descendent înregistrat în 1948 în rândul turcilor și tătarilor. Pe de altă parte, datele statistice referitoare la turci și tătari trebuie interpretate din perspectiva contextului diplomatic internațional și a realităților politico-sociale care au caracterizat primele două decenii ale regimului comunist și care au avut un efect particular asupra situației turcilor și tătarilor. Mai exact, este vorba despre asocierea, de către autoritățile comuniste, sub presiunea politicii externe a URSS, a etnicilor turci cu Republica Turcia, putere capitalistă și membră NATO. Acest fapt a determinat în rândul populației turce un sentiment de reținere în asumarea etniei

1 Vezi lordachi, 2002, p.186. (Cifrele sunt preluate de Constantin lordachi din M. Stanciu, V. Ciorbea, „Aspecte ale problemei agrare în Dobrogea la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX”, în *Anuarul Institutului A. D. Xenopol*, Iași, nr. 17, 1980).

turce, mai ales în cadrul primelor recensăminte comuniste. Totodată, scăderea drastică a populației tătare trebuie privită din perspectiva sentimentului de frică viscerală a unei mari părți a etnicilor tătari de a fi asociați cu problema crimeeană, asociere sinonimă în perioada dejistă cu represiunea dictată de către NKVD. Un alt factor de influență în procesul de recenzare a tătarilor l-a constituit sentimentul de anxietate cauzat de absența unei entități statutare *de facto*, practic de absența protectoratului statului-mamă. Acest sentiment s-a conturat după anexarea Hanatului Crimeean în anul 1783 de către Rusia Țaristă și a fost amplificat după deportarea forțată a tătarilor crimeeni de către Stalin în 1944, fapt care a distrus speranțele creării unui stat independent tătar crimeean.

La următoarele două recensăminte ale perioadei comuniste, din 1966 și 1977, au fost înregistrați 18.040 de turci și 22.151 de tătari, respectiv 23.422 de turci și 23.369 de tătari (Recensământ 2002, vol. IV), putând fi remarcată o tendință de creștere în rândul ambelor comunități. Trendul demografic ascendent este o consecință a detensionării relațiilor diplomatice dintre Turcia și regimul comunist de la București, care a avut loc între 1964–1965 și care s-a reflectat și la nivelul populației de rând turce și tătare. Retrospectiv, tătarii consideră că *sentimentul descoperirii*, cauzat de lipsa unui stat tătar, și plasarea în acest context sub protecția Turciei a avut drept consecință declararea ca turci a aproximativ 30% dintre tătari,² un fenomen care din perspectiva multor tătari se perpetuează din perioada comunistă până în prezent (vezi Fig. 1).

Analiza datelor pe medii de locuire indică, începând cu recensământul din anul 1956, pe fondul procesului de industrializare și colectivizare, o creștere a populației de etnie turcă și tătară în aglomerările urbane, în paralel cu o tendință de scădere a acesteia în mediul rural.³

La primul recensământ din perioada postcomunistă, organizat în anul 1992, au fost înregistrați 29.832 de turci și 24.956 de tătari (Recensământ 2002, vol. IV), în vreme ce la următorul recensământ, din anul 2002, au fost înregistrați 32.098 de turci și 23.935 de tătari (Recensământ 2002, vol. IV). Datele ultimului recensământ, din anul 2011, indică un număr de 28.226 de turci și 20.464 de tătari,⁴ trendul demografic descendent reprezentând o sursă de nemulțumire în rândul ambelor comunități. Acestea invocă o procedură viciată de realizare a recensământului, reprezentată de confuzia recenziilor între termenii *turc* și *tătar*, prin urmare de modul acestora de a formula întrebările adresate celor recenzați. La nivelul comunității tătare sunt vehiculate ca număr real al populației de această etnie cifrele de 30.000,⁵ 35.000,⁶ 37.000.⁷ La nivel reprezentativ este confirmată cifra de 35.000, foarte relevantă pentru impactul asupra percepției proprii, pentru modul de raportare la alte etnii și argumentată printr-un recensământ intern, organizat de *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România*, prin intermediul filialelor sale, iar acolo unde nu există filiale prin estimări pe baza recensământului național.⁸

2. Turcii și tătarii în perioada comunistă

După al Doilea Război Mondial, în primele decenii ale regimului comunist se pot constata două direcții în evoluția celor două comunități, turcă și tătară. Aceste direcții se referă atât la atitudinea regimului comunist față de turci și tătari, cât și la atitudinea și comportamentul acestora vis-à-vis de noul regim. Pe de o parte este identificată o tendință de conformare, de înregimentare în structurile de partid și de

2 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

3 Pentru detalii vezi *Recensământul populației din 21 februarie 1956: structura demografică a populației*, Vol. 3, *Numărul și repartizarea teritorială a populației; Starea civilă; Naționalitatea; Limba maternă; Nivel de instruire; Familii*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1961; *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966* Vol. 1, *Rezultate generale*, Direcția Generală de Statistică, București, 1969; *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*, Vol. 1-2, *Populație - structura demografică*, Direcția Generală de Statistică, București, 1980.

4 Date provizorii ale Recensământului din 2012, în <http://www.insse.ro/cms/files%5Cstatistici%5Ccomunicate%5Ccalte%5C2012%5CComunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011.pdf>, accesat la 22 martie 2012.

5 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

6 Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

7 Interviu cu G. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

8 Informație furnizată de *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România*.

implicare în așa-zisul proces de construire a societății de tip sovietic în România. O a doua direcție de evoluție identificată este cea a unei acțiuni coordonate de persecuție și represiune, îndreptată de autoritățile comuniste împotriva unei părți importante a etnicilor turci și mai ales tătari, la care s-a răspuns, așa cum vom vedea, printr-o atitudine de rezistență.

2.1. Evoluția organizatorică

Cercetări anterioare au relevat crearea după 23 august 1944 a unei organizații de masă a turcilor și tătarilor, *Uniunea Democrată Musulmană*. Organizația, care plasa cele două etnii sub o titulatură cu denotație religioasă, atingea la sfârșitul anului 1946, un total aproximativ de 630 de membri (Cojoc 2003: 288).

În septembrie 1946, considerând activitatea Uniunii insuficientă, organizația județeană Constanța a PCR a decis crearea *Frontului Unic Muncitoresc Musulman* (Cojoc 2001: 179). Stabilirea unor obiective ca numirea în calitate de muftiu al cultului musulman a unei persoane cu concepții democratice, dar care să fie în același timp în asentimentul maselor musulmane sau organizarea comunității musulmane pe baze democratice demonstra racordarea ideologică totală față de structurile PCR (Cojoc 2001: 179). Într-un raport al comitetului de partid Constanța, din decembrie 1946, organizația este menționată sub numele de *Blocul Musulmanilor Democrați*, în contextul în care partidul își exprima nemulțumirea față de nerezolvarea problemei conducerii Muftiatului (Cojoc 2001: 179). Totodată, apropierea unor musulmani față de partidele tradiționale (consemnată în rapoarte datând din perioada următoare), atașamentul față de religie și influența Turciei – putere capitalistă – asupra acestora reprezentau pentru regim motive de nemulțumire față de evoluția organizatorică a turcilor și a tătarilor din Dobrogea (Cojoc 2003: 286). Cercetări anterioare menționează faptul că în 1948 s-a hotărât organizarea *Frontului Democrat Musulman*, ca organizație de masă (Coman 2004: 186), cuprinzând musulmani atât de etnie turcă, cât și tătară. Pe parcursul aceluiași an, 1948, FDM a devenit *Frontul Democrat Turc*,⁹ nomenclatura organizației excluzându-i pe tătari, deși aceștia constituiau o pătură largă în rândul musulmanilor dobrogeni.¹⁰

Spre sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, organizația a constituit obiectul criticilor de partid, fiind acuzată, așa cum reiese din mai multe materiale ale presei locale, de neprelucrarea Rezoluției în problema națională în rândul populației turce, de eșecul contracarării influenței naționalismului propriu, pus în slujba imperialismelor turc, englez și american,¹¹ de o lipsă de vigilență care a permis infiltrarea în interiorul organizației a unor elemente considerate exploatoare, dușmani de clasă ai populației muncitoare. Aceleași articole de presă relevă însă o atitudine conformistă și *autocritică* a frontului vis-à-vis de criticile formulate,¹² organizația încadrându-se, în ansamblul existenței sale, tiparului de curea de transmisie a politicii *Partidului Muncitoresc Român* (Cojoc 2003: 291) înspre populația turcă și tătară din Dobrogea.

O parte a cercetărilor realizate pe baza analizei proceselor-verbale ale *Fondului Comitetul Democrat Turco-Tătar* din colecția Direcției Județene Constanța a Arhivelor Naționale consideră că activitatea politico-ideologică a organizației, deși a avut ca principal scop formarea membrilor comunității, conform ideologiei socialiste, a atras în paralel o serie de inițiative cu efecte pozitive (Coman 2004: 188-191). Mai exact, în sensul păstrării identității etnice a turcilor și tătarilor, prin perpetuarea tradițiilor specifice celor două comunități în cadrul unor manifestări cultural-artistice,¹³ prin păstrarea limbii materne și dezvoltarea învățământului în limba maternă¹⁴ sau reducerea analfabetismului în rândul populației turce și tătare.¹⁵

În martie 1953, pe fondul general al *rezolvării problemei naționale*¹⁶ și al dizolvării comitetelor democratice ale minorităților etnice (Coman 2004: 191), organizația regăsită în documentele de arhivă de la această dată cu titulatura de *Comitetul Democrat Turco-Tătar* s-a autodizolvat.¹⁷

9 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 1/1948-1950, f. 28, f. 30.

10 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 2/1948-1950, f. 49.

11 *Dobrogea Nouă*, an II, 1949, nr. 223 (3 februarie).

12 *Dobrogea Nouă*, an II, 1949, nr. 225 (5 februarie).

13 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 1/1948-1950, f. 52, f. 82, f. 90, f. 91, f. 104, f. 134.

14 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 1/1948-1950 f. 190.

15 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 1/1948-1950, f. 50, f. 197.

16 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 2/1948-1950, f. 1.

17 Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 2/1948-1950, f. 1.

2.2. Fruntași și nedemni

Se poate spune că atitudinea de conformare la directivele regimului, prezentă la nivel organizațional în primii ani ai dejismului, a fost o caracteristică pe verticală a comunităților turcă și tătară, putând fi identificată până la nivelul populației de rând. Paginile cotidianului *Dobrogea Nouă* oferă numeroase exemple în sensul înregimentării unei părți a turcilor și tătarilor în structurile de partid și a unei adaptări a acestora în cadrul noii societăți comuniste. Exemplele conțin menționări ale unor cetățeni de etnie turcă și tătară în situații ca: *fruntași ai gospodăriilor agricole colective (Memet Dali Alie, Ismail Musin)*, *fruntași la treieris (Bazâl Baubel)*¹⁸ sau *fruntași la însămânțările agricole (comunistul Regep Gani, utemistul Nuredin Bechir)*.¹⁹

Această atitudine vis-à-vis de regimul comunist nu era însă una general-valabilă în rândul populației turce și tătare din Dobrogea. În acest sens se impune discuția asupra problemei cetățenilor nedemni, așa cum apare menționată în Constituția din anul 1948. Astfel, deși drepturile și libertățile fundamentale ale indivizilor erau oficial legiferate, fiind garantat formal dreptul tuturor cetățenilor, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă sau religie, de a alege și de a fi aleși în organele statului român, se precizau așa-numitele incompatibilități electorale pentru o categorie numeroasă de cetățeni români, declarați nedemni. Este vorba despre o categorisire aplicată persoanelor decăzute din drepturile lor ca urmare a problemelor pe care le aveau cu regimul, din cauza originii lor nesănătoase (Cojoc 2001: 291). Această categorie cuprindea și cetățeni de etnie turcă și tătară, motivele nedemnității lor fiind specifice psihologiei politice a noului regim. Cercetări anterioare bazate pe documente de arhivă provenind din *Fondul Prefecturii Constanța* menționează cazul lui Abduraman Calila din Agigea, considerat chiabur cu 5 hectare de pământ și pedepsit pentru că a avut legături cu exploatare, sau cazul lui Kiazim Gafar, acuzat că a exploatat 50 de hectare și a făcut politică țărănistă, fiind, în concluzie, dușman al clasei muncitoare (Cojoc 2003: 153-154).

2.3. Represiunea comunistă

Un aspect important al primilor ani ai perioadei comuniste, care a vizat în special comunitatea tătară din Dobrogea, a fost politica de represiune îndreptată împotriva acesteia. Motivul l-a constituit problema crimeeană, de care erau legați un număr important de etnici tătari. Intrarea României în al Doilea Război Mondial alături de Germania și participarea ei la campania contra URSS a avut un impact important asupra destinului tătarilor din Dobrogea. Atât elitele politice și intelectuale, cât și membrii de rând ai comunității și-au pus speranța în sprijinul pe care urmau să îl primească din partea Germaniei și a României pentru realizarea idealului lor național, crearea unui stat independent tătar în Crimeea.

Mai exact, este vorba despre solicitarea URSS, transmisă autorităților române, de a-i repatria pe tătarii crimeeni refugiați pe teritoriul României. Solicitarea, trimisă pe parcursul anului 1944, a declanșat o vânătoare îndreptată atât înspre tătarii refugiați din Crimeea, cât și înspre tătarii din Dobrogea, acuzați de organizarea unor acțiuni de adăpostire a acestora. Victime ale terorii staliniste, care a început în Crimeea odată cu lichidarea în masă a comuniștilor naționaliști și a intelectualității în 1928, continuând cu deportarea a zeci de mii de tătari în perioada colectivizării și a marilor epurări din anii '30, majoritatea tătarilor crimeeni detestau regimul sovietic. Prin urmare, armatele germane și române au fost privite de către tătarii crimeeni ca eliberatoare. Tătarii din Dobrogea au salutat alungarea sovieticilor și i-au sprijinit pe tătarii din Crimeea. Fruntașii politici și religioși ai tătarilor dobrogeni au fost trimiși în teritoriul de origine, de către autoritățile române și germane, pentru a desfășura o activitate propagandistică în vederea colaborării cu organele militare și pentru a crea un aparat administrativ cu puteri limitate. Acest guvern embrionar, *Comitetul Național al Tătarilor*, avea mai multe secții, inclusiv un nucleu de poliție armată. O atenție deosebită s-a acordat reconstruirii structurilor și instituțiilor religioase musulmane, demolate de către politica ateistă sovietică, acțiune la care au participat clerici din Dobrogea. La sprijinirea tătarilor crimeeni a participat și marea masă a comunității din Dobrogea, fiind recrutați voluntari pentru a lupta pentru cauza tătară și au fost strânse ajutoare bănești. În ciuda speranțelor nutrite de către tătarii dobrogeni și crimeeni pentru crearea unui stat independent tătar, cu ajutor germano-român,

18 *Dobrogea Nouă*, an VI, 1953, nr. 1559 (30 august).

19 *Dobrogea Nouă*, an VI, 1953, nr. 1457 (18 martie).

rezultatele obținute în cursul anilor 1941–1944 au fost modeste. Germania avea propriile planuri privind viitorul postbelic al Crimeei, în care nu era loc pentru o autonomie tătară și cu atât mai puțin pentru un stat independent.

În primăvara anului 1944 trupele sovietice au recucerit Crimeea, prilej cu care unii tătari crimeeni, inclusiv membrii *Comitetului Național Tătar*, s-au refugiat în România. Colaborarea unei părți a tătarilor crimeeni cu autoritățile germano-române, și sprijinul acordat de către tătarii din România, vor avea consecințe grave asupra viitorului acestei comunități, dând autorităților sovietice pretextul de a declanșa represiuni grave la adresa tătarilor crimeeni (Oberländer Târnoveanu, Adam 2005: 57-67). La ordinul URSS autoritățile comuniste au declanșat acțiuni de identificare și deportare a refugiaților crimeeni în Dobrogea și, în paralel, o amplă represiune împotriva tătarilor dobrogeni care acodaseră orice formă de sprijin conaționalilor lor crimeeni.

După un prim val de arestări și deportări, întrucât majoritatea refugiaților din Crimeea părăsiseră deja teritoriul României, începând cu 1948, măsurile autorităților s-au îndreptat exclusiv împotriva tătarilor dobrogeni implicați în găzduirea acestora. Astfel, la începutul anilor '50 sunt arestați de către Securitate mai mulți membri ai comunității tătare, pe baza acuzației de activitate naționalistă și religioasă (Cossuto 2004: 217).

În octombrie 1948, seria arestărilor a fost deschisă cu întemnițarea lui Necip Hagi Fazil,²⁰ lider al organizației dobrogene *Comitetul de Ajutorare a Refugiaților Tătari*. Cunoscut astfel pentru implicarea sa în preluarea și repartizarea refugiaților crimeeni în satele din Dobrogea, Fazil a fost arestat și torturat timp de o săptămână la sediul închisorii din Constanța, din Piața Ovidiu. Conform mărturiei fiicei acestuia, familiei sale i s-a adus la cunoștință după o săptămână decesul său, în vederea ridicării trupului, el fiind înmormântat ulterior în satul natal Tătaru (Azaplar).²¹

Campania de represiune împotriva tătarilor a culminat în anul 1952, odată cu arestarea în noaptea de 19 aprilie 1952 a 39 de tătari, cu profesii variate (preoți, medici, avocați, proprietari de terenuri).²² Între aceștia se aflau atât tătari, cât și turci și un cetățean român.²³ Procesul lor a fost intentat la 11 martie 1953 și, conform dosarului de proces, ei se făceau vinovați de *constituirea organizației contrarevoluționare Mișcarea Națională Tătară. Au desfășurat propagandă pentru așa-zisa Mișcare de Eliberare a Crimeei în favoarea unui stat independent tătar. Se menționa că, în acest scop, colectaseră bani, alimente, găzduiseră elemente naționale crimeene în timpul războiului, ce se aflau fugite pe teritoriul țării noastre*. La acestea se adăuga acuzația de *șpionaj în favoarea Serviciului de Șpionaj Turc*.²⁴

Așa cum reiese din documentele de arhivă, dar și din mărturiile orale, ținte ale autorităților comuniste în primele decenii ale perioadei dejiste au fost cetățenii de etnie turcă sau tătară – proprietari de terenuri care se opuneau colectivizării, așa-numiții chiaburi în opinia regimului, hogii considerați ca având orientări naționaliste sau antisovietice, cei suspecți de legături de orice natură, politică, economică sau pur personală cu Turcia, cei care făcuseră parte dintr-un grup patriotic sau dintr-un partid istoric românesc, evident, cei care îi găzduiseră pe crimeeni (Ciorbea, Stancu, Aledin 2011: 33-147).

Treptat, represiunea s-a diminuat, continuând însă de la caz la caz, conform mărturiilor etnicilor turci și tătari, pe toată perioada comunistă, sub forma perchezițiilor, uneori a amenințărilor sau a urmărilor.

20 Necip Hagi Fazil a fost absolvent al Seminarului Musulman de la Medgidia, după care a urmat Academia Cooperativelor de Bănci. Revenit în satul natal, după modelul înființat la Bazargic, de fratele său Mustecep Ulkusal, el a pus bazele *Comitetului de Tineri Naționaliști Tătari*, în satul Azaplar (Tătaru). După emigrarea fratelui său, Mustecep Ulkusal, în Turcia, conducerea *Comitetului pentru Eliberarea Crimeei* îi revine lui, iar când acest organ național devine *Comitetul de Ajutorare a Refugiaților Tătari* se implică în preluarea și repartizarea în satele dobrogene a refugiaților crimeeni sosiți în Constanța, 1943-1944. (Interviu cu S.M., membră a comunității tătare, 30 ianuarie 2013); vezi și Acmla 2009: 114.

21 Interviu cu S.M., membră a comunității tătare, 30 ianuarie 2013.

22 *Observator*, 1999 (23 noiembrie).

23 Pentru o listă a numelor celor arestați în lotul din 1952 vezi în Acmla, 2003: 372-375. (Pentru informații asupra monitorizării de către Securitate a activității lui Necip Hagi Fazil și a celor implicați în acest proces, vezi Ciorbea, Stancu, Aledin 2011: 46-62)

24 Vezi Dosar 336/1953 în Acmla 2002: 165.

2.4. Educația în limba maternă²⁵

Eliminarea adversarilor politici din cadrul comunităților turcă și tătară a fost urmată de acțiuni care au subminat viața culturală a acestora. În perioada cuprinsă între anii 1948 și 1956–1957, învățământul în limba turcă a supraviețuit, dar într-un context de scădere a unităților școlare și a personalului didactic. În perioada imediat următoare Legii din 1948 s-a încurajat scindarea școlilor din Dobrogea în școli turcești și tătarăști, experimentându-se învățarea în dialectul tătar importat din Republica Socialistă Autonomă Tătară Kazan, din URSS, prin aducerea unor manuale și cărți de literatură din această republică (Ibram 1998: 178). Introducerea limbii tătare s-a făcut ca un fel de opoziție la limba turcă, care reprezenta pentru regimul comunist limba oficială a unui stat capitalist. Prin urmare, s-a încercat în acest fel contracararea intelectualității turce sau măcar a mentalităților care veneau dintr-o țară capitalistă. În concluzie, demersul a fost unul pur propagandistic, fără rațiuni practice sau efecte benefice pentru promovarea limbii și culturii tătare. Efectul pe termen lung pentru comunitate nu a existat, lucru confirmat de către un număr de membri ai comunității tătare integrați în acei ani în sistemul de învățământ tătar. Principala inadvertență pornea de la faptul că manualele impuse erau în scriere chirilică, în vreme ce tătarii dobrogeni foloseau alfabetul latin. În plus, nu a existat o armonizare în ceea ce privește elementele de istorie, cultură și spiritualitate, manualele transmițând, în acest sens, informații referitoare la tătarii din Kazan. Comunicarea înspre elevi a elementelor de cultură tătară dobrogeană rămâneau exclusiv la latitudinea profesorilor.²⁶ Autoritățile comuniste au manipulat ideea unei diferențieri între limba turcă și cea tătară, susținând prin intermediul presei, în mod propagandistic, că multe cadre didactice de origine tătară, ridicate din rândul țăranimii și muncitorimii, au cerut ca elevii de origine tătară să învețe limba lor, vorbită acasă. Pretextul invocat era reprezentat de dificultățile întâmpinate în procesul de predare, respectiv de învățare de către elevii tătari, rezultate din diferențele dintre cele două limbi, care de fapt au un fond lexical comun și o structură lingvistică similară.

În paralel s-au pus bazele eliminării învățământului în limba turcă. Treptat, în școlile cu predare în limba turcă, sub pretexte precum o mai bună pregătire pentru învățământul liceal și universitar, s-a început predarea exclusiv în limba română a unor discipline ca: istoria, geografia, pâna la chimie și matematică. Ședințele corpului profesoral, ședințele cu părinții și activitățile cultural-educative cu elevii de etnie turcă au început să se desfășoare doar în limba română. În funcțiile de director au fost numiți români în paralel cu dispersarea absolvenților de facultăți de etnie turcă și tătară în școli din afara Dobrogei, într-un proces de omogenizare în planul învățământului, în vederea creării poporului muncitor unic. Începând cu anul școlar 1956-1957, instituțiile de învățământ religios și laic în limba turcă au fost închise (Ibram 1998: 173). Procesul menționat, de favorizare a limbii tătare, s-a finalizat spre anii '70. După reforma din anul 1948 s-a deschis la Constanța un Liceu Pedagogic Tătar, care a funcționat până în 1960 și care a preluat atribuțiile de pregătire a învățătorilor de limba turcă și tătară din Dobrogea, în vreme ce Seminarul Musulman din Medgidia pregătea doar hogii. Seminarul, înființat în 1610, a fost închis în 1965-1966, urmat de desființarea specializării de limba tătară din cadrul Facultății de Limbi Orientale a Universității din București (Ibram 1998: 178).

Un fenomen care trebuie menționat este că, deși școlile în limba turcă erau deja închise la începutul anilor '70, cu sprijinul unor cadre didactice, în câteva clase s-a permis studiul limbii turce, ceea ce a creat oarecum o mică supapă pentru tipărirea cărților de citire pentru clasele I-VII. Tipărirea acestor manuale a folosit însă regimului comunist ca imagine vândută peste hotare, afișată ca un semn al liberalizării învățământului în limba română, al respectării Constituției și Legii Învățământului (Ibram 1998: 194). În ceea ce privește situația elitelor de etnie turcă și tătară, acestea au fost marginalizate, iar publicațiile mass-media în limba maternă au dispărut în totalitate (Felezeu, Cupcea 2013: 76).

25 Până la regimul comunist a existat învățământ numai în limba turcă. Chiar și liderii mișcării naționale tătare vorbeau și scriau în limba turcă literară. Publicația *Emel* (Năzuința), care a jucat un rol foarte important în formarea conștiinței naționale tătare crimeene, a apărut tot în limba turcă literară și cu caractere arabe (până în 1940), deși în Turcia era folosit alfabetul latin.

26 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

2.5. Cultul Musulman

Toate aceste măsuri au rezultat într-o asimilare indirectă a turcilor și tătarilor din Dobrogea. Același principiu a fost aplicat și în domeniul vieții religioase, neexistând o politică directă a statului comunist de suprimare a instituțiilor religioase. Dimpotrivă, funcționarea acestora era permisă, dar efectul lor la nivelul comunității musulmane a fost inhibat de promovarea de către autorități a politicii ateiste (Kozák 2009: 11) și manifestate concret, printr-o retință în practicarea valorilor religioase în viața de zi cu zi.²⁷

După adoptarea legii cu privire la regimul general al cultelor, din august 1948, a fost asigurată recunoașterea oficială a principalelor culte din România. Religia musulmană s-a numărat printre puținele culte recunoscute legal, după acordarea unui statut de funcționare particular în 1949. Muftiatul Cultului Musulman din România, cu sediul la Constanța,²⁸ și-a continuat existența în această perioadă, membrii săi fiind remunerați de către statul român. Muftiul era asistat în conducerea instituției de către un colegiu sinodal (*sura al-islam*), format din 23 de membri, aleși prin vot secret de către un consiliu al comunității. Consiliul era format din cinci-șase membri și avea sarcina de administrare a *vakif*-urilor.²⁹ Deși prevederile oficiale ale statutului cultului musulman asigurau o situație confortabilă, în realitate existau dificultăți legate de subfinanțarea Muftiatului, fapt resimțit la nivelul comunităților, atât urbane, dar mai ales rurale prin distrugerea materială a geamiilor și a cimitirelor musulmane sau prin insuficiența numărului de hogi.³⁰

Spre sfârșitul anilor '60 cultul musulman a început să beneficieze de o atitudine mai tolerantă din partea regimului datorită rolului important pe care l-a avut instituția Muftiatului în dezvoltarea și menținerea relațiilor cu statele comuniste arabe de religie musulmană. Odată cu intensificarea relațiilor bilaterale dintre statul comunist și statele arabe, raporturile elitei musulmane din România cu comunitățile din alte state s-au intensificat, mai ales la nivelul contactelor guvernamentale și academice. Astfel, în 1972 au loc vizite oficiale ale reprezentanților Muftiatului în Maroc, Liban și Irak, în 1973 în Egipt, iar în 1976 în Libia. Această orientare înspre statele musulmane în politica externă a regimului comunist s-a reflectat în situația turcilor și tătarilor din România. Prin urmare, în 1978 a fost autorizată importarea în țară a Coranului. De asemenea, a fost propusă redeschiderea școlilor primare cu predarea în limba turcă și a fost admisă publicarea sporadică a revistei cultului musulman, care a început să fie difuzată de Biroul Muftiatului din Constanța, din 1980 până în august 1982 (Cossuto 2004: 219).

Revitalizarea vieții spirituale și instituționale a avut loc însă abia după 1990. Odată cu reforma învățământului din 1995 a fost reintrodus învățământul în limba turcă pentru clasele I–XII (Ibram 1998: 204). O realizare importantă în acest domeniu a fost apariția *Liceului Pedagogic Musulman „Kemal Atatürk”*, unitate de învățământ ce reînvia tradiția vechiului Seminar Musulman de la Medgidia și un pas salvator pentru pregătirea clerului musulman, insuficient și îmbătrânit în momentul căderii comunismului.³¹ În anul școlar 2000–2001, liceul și-a schimbat denumirea în *Colegiul Național „Kemal Atatürk”*.³² O realizare importantă pentru redescoperirea identității celor două comunități a constituit-o înființarea mai multor publicații: *Hakses* (Vocea Autentică), în limba turcă, și *Karadeniz* (Marea Neagră) în limba tătară. De asemenea, în planul învățământului universitar menționăm apariția Secției de filologie, de limba turcă, de la Universitatea Ovidius din Constanța, care se adăuga celei de la Universitatea din București (Ibram 1998: 204), înființată încă din anul 1957, dar suspendată în anii '80 ai perioadei comuniste (Felezeu, Cupcea, 2013: 79).

Per ansamblu, cultul musulman a moștenit din perioada comunistă o situație îngrijorătoare, unele dintre problemele cele mai stringente ale Muftiatului după 1990 fiind: restaurarea, reparațiile și con-

27 Interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie 2013.

28 În anul 1877 Cultul Musulman din România este organizat în patru muftiate. Între cele două războaie mondiale, prin contopire au rămas numai două, iar în 1943, muftiatele din Tulcea și Constanța s-au unificat, formând un singur muftiat (centru de cult), cu sediul în Constanța.

29 *Vakif*-ul - o fundație religioasă, care deținea diverse dotări sub forma unor terenuri, clădiri și care utiliza venitul provenit din acestea în scopuri religioase și caritabile. Vezi Agoston, Masters, 2009: 75.

30 În cazul comunităților rurale mai izolate, lipsa personalului de cult a dus la dificultăți în îndeplinirea ritualurilor religioase de bază, ca botezul sau înmormântarea.

31 După desființarea Seminarului Musulman de la Medgidia în 1965-1966, nu a mai fost format niciun imam în perioada comunistă.

32 Mictat Gârlan, *Cronologia minorității turce* (1989-2009), accesibilă la: <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2002>, [accesat la 19 decembrie 2012].

strucțiunile lăcașurilor de cult (Ibram 1998: 111-112), refacerea actelor de proprietate ale unor geamii, care nu aveau documente oficiale asupra terenului și a construcțiilor aferente, multe fiind distruse sau pierdute (Ibram 1998: 112). În același timp s-au achiziționat terenuri și s-au realizat lucrări pentru construcția unor cimitire musulmane și restaurarea unor monumente istorice de artă musulmană.

3. Nucleele primare ale identității etnice

■ În cadrul literaturii de specialitate, dar și din perspectivă instituțională generală, cele două grupuri etnice, turcii și tătarii, vizate în acest studiu beneficiază de cele mai multe ori de plasarea în cadrul unor sintagme monolitice, fie de configurație etnică – minoritatea turco-tătară, fie de configurație religioasă – comunitatea musulmană. În prezent, abordarea celor două grupuri etnice ca două comunități distincte se impune nu doar ca urmare a evoluției organizării lor politice și instituționale din perioada postcomunistă. Motivația unei asemenea abordări implică și raportul dintre autoreprezentările etnice și reprezentările reciproce turc-tătar. La un nivel mai profund al analizei pot fi identificate două nucleee definitorii ale discursurilor identitar turc și tătar, unul de convergență și unul de separație între cele două grupuri.

Pe de o parte, este vorba despre **nucleul comun – apartenența la lumea turcică**, iar pe de altă parte este vorba despre un **nucleu specific tătar, reprezentat de originile crimeene**, din perioada interbelică, element tranșant în delimitarea actuală a discursului identitar tătar de cel turc.

Prin urmare, procesul de construcție identitară a turcilor, dar și a tătarilor s-a aflat sub influența unor stimuli externi. Pe de o parte vorbim despre naționalismul turc postotoman prezent în Turcia. În configurarea unei conștiințe de sine, atât în cazul turcilor cât și al tătarilor, un element important l-a constituit victoria în războiul de independență condus de Mustafa Kemal Atatürk, și procesul de modernizare inițiat de acesta în cadrul noii republici înființate în anul 1923. Naționalismul turc, ca ideologie ce stătea la baza noului stat turc, a contribuit la crearea unei noi conștiințe, adaptate noilor realități politice ale perioadei interbelice. Mai exact, în condițiile disoluției Imperiului Otoman, ca structură în care solidaritatea musulmană prelua ca formă de identificare, noua ideologie naționalistă le-a conferit turcilor și tătarilor din Dobrogea o componentă identitară esențială – **sentimentul și mândria apartenenței la lumea turcică**. Putem spune, astfel, că naționalismul turc a determinat o intensificare a tendințelor emigraționiste ale turcilor și tătarilor din Dobrogea, care se simțeau după anexarea Dobrogei de Nord la România în anul 1878 marginalizați și defavorizați ca cetățeni ai statului român. Având în vedere măsurile de secularizare inițiate după 1923 în Turcia, cauzele de ordin religios nu au prevalat ca motivație în sensul emigrării turcilor și a tătarilor din Dobrogea înspre Turcia, ci se refereau la conferirea unei apartenențe și implicit a unei protecții culturale și politice și nu în ultimul rând economice. Trebuie specificat totuși că apartenența la lumea turcică se bazează totodată pe originile comune și religia musulmană.

Al doilea nucleu important se supune atenției, prin particularizarea pe care o aduce discursului identitar tătar, creând dincolo de diferențierea prin **originile tătare crimeene**, o delimitare rezultată din conectarea la evoluțiile politice și ideologice interbelice, ale teritoriului de origine, Crimeea. Acestea se regăsesc și influențează evoluțiile tătarilor din Dobrogea, nu numai în această perioadă, ci și în cea postbelică.

În Dobrogea, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a avut loc un proces de deșteptare națională, în consonanță cu evoluțiile de acest tip care aveau loc la tătarii din Crimeea. Începând cu Ismail Gaspıralı, continuând cu mișcarea Junilor Tătari, creată după înfrângerea revoluției ruse din 1905, și până în jurul anului 1908, în cadrul mișcării naționale tătare are loc definitivarea principalelor componente ale ideii de națiune tătară crimeenă modernă: definitivarea teritorială a conceptului național tătar crimeean, Crimeea fiind din punct de vedere geografic o entitate teritorială compactă și bine delimitată, ușor identificabilă din exterior. Elemente precum limba comună, într-adevăr cu mai multe dialecte, practicarea aceleiași religii musulmane, accentuarea precedentului istoric al statalității reprezentat de Hanatul Crimeean, condus de strămoșii tătarilor, în cadrul teritoriului recunoscut ca patria-mamă, alături de revendicarea apartenenței la moștenirea culturală și istorică a lumii turcice și musulmane (Kirimli 1996: 221), au constituit, de asemenea, argumente ale unui particularism național tătar la care au aderat intelectualii tătari crimeeni.

Centrul de coordonare al acestei mișcări a fost Istanbulul, prin intermediul liderilor tătari crimeeni refugiați acolo, existând o comunicare permanentă între liderii din Turcia, cei din Crimeea și cei din

Dobrogea. De altfel, principalele canale de circulație a ideilor naționale erau întâlnirile directe într-unul din cele trei teritorii, organizarea unor conferințe deschise, publicarea unor ziare sau reviste, tipărite la Istanbul, ca spre exemplu *Çolpan* (Luceafărul), *Teşvik* (Imboldul) și *Dobruca Sadası* (Vocea Dobrogei), care ajungeau și în Dobrogea (Oberländer Târnoveanu, Adam 2005: 50-51). Dintre intelectualii tătari din Dobrogea care în prezent formează panteonul de personalități naționale marcante ale minorității, implicați activ în mișcarea națională tătară atât pe teritoriul Crimeei, cât și în Turcia, se numără și poetul Mehmet Nyazi (1878–1931). Profesor în cadrul Seminarului Musulman de la Medgidia, el a contribuit decisiv din poziția sa formatoare, prin ideile naționale transmise, la crearea unei noi generații de lideri tătari dobrogeni. Printre aceștia se numără avocatul Müstecep Ülkusal (1899–1996), fondatorul în anul 1930 al revistei tătare crimeene de orientare națională, *Emel* (Năzuința), alături de fratele său Necip Hagi Fazıl. În general, ideologia națională tătară și-a găsit adepți în rândul mediilor studentești și în mediile burgheziei comerciale (Oberländer Târnoveanu, Adam 2005: 50-51), printre aceștia mai numărându-se juristul Selim Abdülhakim (1877–1944), ziaristul Fevzi Ibrahim Ismail (1890–1960) sau muftiul Halil Fehmi (1888–1933).

Naționalismul tătar din Dobrogea a pus accentul pe legăturile primordiale cu Crimeea, considerată patrie strămoșească, pe reînnoarea legăturilor cu istoria și tradițiile culturale și lingvistice, cu specificitatea ei. Prin urmare, în comunitățile dobrogene au continuat să funcționeze liniile de separare între grupul crimeean și cel nogay. Astfel că un început de renaștere națională a avut loc și la tătarii nogay din România, dar aceasta a luat forme pur culturale, căci nu se putea pune problema întoarcerii în Bugeac și cu atât mai puțin în Edisan, în stepa dintre Don și Volga sau Kuban (Oberländer Târnoveanu, Adam 2005: 50-51).

Crearea în 1917 a unei republici independente tătare în Crimeea, pe fondul prăbușirii Imperiului Rus, desființată în cele din urmă sub presiunea bolșevică în anul 1918, a reprezentat și reprezintă și azi pentru mulți tătari crimeeni, inclusiv pentru cei dobrogeni, conștienți istoric și politic, singura perioadă din 1783 încocoace în care dorințele naționale au devenit realitate (Fisher, 1978: 120). Elitele politice dobrogene, ca, de altfel majoritatea populației tătare, au primit cu entuziasm crearea statului independent al Crimeei. O mare parte au emigrat în Crimeea, participând activ la evenimente și sprijinind totodată pe plan financiar, organizatoric, propagandistic și politico-diplomatic revoluția națională din cadrul noului stat. De asemenea, numeroși tătari scăpați de teroarea bolșevică au găsit refugiu în comunitățile tătarăști din Dobrogea (Oberländer Târnoveanu, Adam 2005: 50-51). Ocuparea Crimeei,³³ în anul 1944, de către puterile Axei a dus la precipitarea unui război brutal între partizanii sovietici și forțele germane și române, care ocupaseră peninsula. Represiunile la care fusese supusă populația tătară sub regimul sovietic, în toate domeniile vieții – politic, cultural, economic și social – i-a determinat să perceapă armatele germane și române drept eliberatoare. Cu toate acestea, au existat și tătari care au trecut în tabăra partizanilor sovietici (Fisher 1978: 153). Tătarii din Dobrogea i-au sprijinit pe conaționali lor din Crimeea. Așa cum am mai spus, liderii politici și religioși tătari din Dobrogea au fost trimiși în Crimeea pentru desfășurarea unei activități propagandistice în vederea colaborării cu organele militare și pentru a crea un aparat administrativ cu puteri limitate. Alături de elite, marea masă a populației a contribuit cu ajutoare bănești și de altă natură, au fost recrutați voluntari pentru a participa la lupta pentru cauza tătară.

Implicarea comunității tătare din exil, inclusiv a tătarilor din Dobrogea, în acest sens este dovedită prin activitatea a trei lideri din Turcia și România. Aceștia au fost: Cafer Seidamet, Mustecip Ulkusal și Edige Kirimal. Ulkusal era, așa cum am afirmat, tătar din Dobrogea și unul dintre liderii politici ai comunității tătare din exil, după desființarea Republicii Sovietice Autonome Tătare. Negocierile dintre Seidamet și ambasadorul german la Ankara, Von Papen, au dus la obținerea unei invitații pentru Ulkusal și Kirimal de a participa în Germania, la Berlin, la formularea politicii naziste pentru Crimeea și popoarele turcice din Uniunea Sovietică. La sfârșitul lui noiembrie 1941, Ulkusal, emigrat în Turcia încă din 1940, și Kirimal au plecat la Berlin pentru a susține cauza tătară.

33 Dezideratul tătarilor crimeeni de a fi recunoscuți ca grup indigen al Peninsulei Crimeea se va realiza de-abia în era nativizării, desfășurată în anii '20-'30. În această perioadă, regimul sovietic a decis, conform noii politici a naționalităților, axată pe colaborarea dintre toate naționalitățile și pe dezvoltarea culturală a variatelor grupuri etnice din URSS, crearea Republicii Autonome Socialiste Sovietice Crimeea. În cadrul noii unități administrative a fost promovată autonomia culturală a tătarilor crimeeni, limba tătară devenind, alături de limba rusă, limbă oficială a republicii. Existau o serie de instituții culturale tătare, ziare, muzee, biblioteci, secții de limba tătară în universități. Totul s-a finalizat în anul 1928, odată cu decizia lui Stalin de a distruge mișcările comuniste naționale din cadrul URSS. Vezi Fisher 1978: 131, 140, 141.

În ciuda marilor speranțe, între anii 1941–1944 rezultatele au fost modeste, întrucât Germania avea propriile planuri privind viitorul postbelic al peninsulei,³⁴ planuri ce nu includeau o autonomie tătară, cu atât mai puțin un stat independent. În ciuda rezultatelor modeste obținute la Berlin, participarea lui Ulkusal la acest episod este relevantă atât din perspectiva conectării elitei tătare din Dobrogea la mișcarea națională tătară și la realitățile politice ale Crimeei, cât și, pe de altă parte, din perspectiva semnificației prezente, conferite acestui moment în conștiința unei părți a intelectualității tătare din Dobrogea – moment în care este exprimat idealul unui stat independent tătar.

În primăvara anului 1944 trupele sovietice au recucerit Crimeea, prilej cu care unii tătari crimeeni, inclusiv membri ai Comitetului Național Tătar, s-au refugiat în Dobrogea. Colaborarea unei părți a tătarilor crimeeni cu autoritățile germano-române și sprijinul acordat celor din Crimeea au constituit pretexte pentru autoritățile sovietice pentru a declanșa represiuni pe scară largă împotriva comunității tătare. Pedepșa finală la adresa tătarilor a venit în noaptea de 18 mai 1944, în cadrul unei operațiuni organizate de deportare în masă a acestora în Siberia. În conștiința colectivă prezentă a tătarilor din Dobrogea, aceasta dată este cunoscută drept surghiunul de la 18 mai 1944 – dată tragică a părăsirii forțate a teritoriului de origine de către frații crimeeni. După cum vom vedea, efectele sale asupra unui segment al populației tătare dobrogene se vor extinde până în perioada dejistă a regimului comunist din România.

4. Autoreprezentare și heteroreprezentare

4.1. Perioada comunistă

În ceea ce privește problema autoidentificării în perioada comunistă, în cazul turcilor și tătarilor, dar și cea a identificării reciproce, și a percepției generale a societății, situația lor a fost influențată evident de politica statului comunist față de minorități. Crearea poporului muncitor unic a însemnat o omogenizare a societății, iar integrarea tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, în societatea comunistă egalitaristă a însemnat o omogenizare, chiar o asimilare, atât socială, cât și națională (Florea 1975: 82, 83). Ca urmare, la nivelul grupurilor și indivizilor, interviurile realizate cu membrii comunităților turcă și tătară relevă fie o **intimizare a identității etnice**, al cărei spațiu de desfășurare era de cele mai multe ori familia și casa, ca spațiu personal. Pe de altă parte, poate fi identificată o **estompere a sentimentului apartenenței etnice în această perioadă, rezultată și motivată de preocuparea pentru adaptarea socială și profesională în cadrul societății comuniste**. În cazul familiilor vizate direct de represiunea autorităților, viața în comunism apare trăită din perspectiva dramei personale. Valențele etnice ale spiritualității cad, prin urmare, într-un plan secund, locul lor fiind ocupat de primatul supraviețuirii materiale sub regimul comunist.

Atât turcii, cât și tătarii au subliniat în ceea ce privește **identificarea reciprocă turc-tătar absența unor linii majore de diferențiere între cele două grupuri etnice pentru această perioadă**. Argumentele se referă la practicarea religiei musulmane comune, a căsătoriilor mixte între turci și tătari, a obiceiurilor comune,³⁵ a educației bazate pe sentimentul apartenenței comune la lumea turcică: *Nu am făcut nicio diferență între turci și tătari, asta provine din educația din familie, așa am fost educați. De exemplu, la Seminarul Musulman de la Medgidia se învăța în turcă. Părinții noștri au optat mai mult pentru limba turcă, dar în paralel, în familie, se vorbea limba tătară.*³⁶

În cazul etnicilor tătari, de multe ori afirmația este însoțită de invocarea unei confuzii între turci și tătari în perioada comunistă. Mai exact, este vorba despre atribuirea de către majoritate a indicatorului etnic *turc*, tătarilor. Această caracteristică se extinde, în opinia acestora din urmă, și la nivelul percepțiilor și relațiilor sociale prezente: (...) *mie colegii, la liceu și la facultate, îmi spuneau turcule. Eram singur între 150 de studenți. Eram percepuți ca turci, nu se făcea nicio diferență, la fel nu fac diferența nici în prezent.*³⁷ Un element al discursului identitar tătar, reiterat în acest context, este trimiterea la clișeu percepții lor

34 Ideea inițială a lui Hitler a fost de a crea în Crimeea un Gotland, un refugiu pentru germanii arieni.

35 Interviuri cu S. T., membră a comunității turce, 31 ianuarie 2013.

36 Interviuri cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

37 Interviuri cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

drept popor barbar.³⁸ Ei prezintă acest aspect drept o consecință a asocierii lor la nivelul mentalului colectiv al societății comuniste cu imaginea creată și difuzată în manualele de istorie ale perioadei, și care se confundă cu hoardele de tătari, războinici invadatori, ale Imperiului Mongol condus de Gînghis Khan:

*De exemplu, la facultate, acuma au aflat ei, după revoluție, că sunt tatar, turcule ziceau. Ce era să le explic? Mai ales că după istoria aia veche se știa despre tătari că sunt barbari. Și atunci ziceau turc, toată lumea a rămas – „mă turcule”.*³⁹

4.2. Scindarea organizatorică a anilor '90

După căderea comunismului în România în 1989, putem vorbi, ca în cazul tuturor minorităților etnice, despre o redescoperire a valorilor și simbolurilor identitare. Revitalizarea vieții spirituale a fost însoțită implicit de una instituțională, fiind creată, încă din ultimele zile ale lunii decembrie 1989 (Gemil 2012: 351), Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România. Ca urmare a unor neînțelegeri din cadrul comunității s-a decis separarea în două organizații: Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România, care a adoptat ulterior denumirea de Uniunea Democrată Turcă din România (UDTR), și Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR), ambele organizații având ca principal obiectiv declarat păstrarea și perpetuarea valorilor culturale și tradiționale ale etnicilor turci, respectiv tătari. Profesorul Tasin Gemil, participant direct, în calitate de lider, la acea vreme, al Uniunii Democratice Turce Musulmane din România, nou înființate, spune că disensiunile dintre turci și tătari au pornit de la problema conducerii Muftiatului. După demiterea muftiului Iacub Memet, care deținea această funcție încă din anul 1947, o parte a comunității musulmane a cerut numirea în calitate de muftiu a lui Mustafa Ali Mehmed, istoric și absolvent al Seminarului Musulman din Medgidia. Pe de altă parte, imamii nu doreau pierderea puterii și au ales un muftiu dintre ei, Ibrahim Ablachim. Ruptura dintre cele două etnii s-a produs întrucât Mustafa Ali Mehmed era turc, iar muftiul nou-ales, Ibrahim Ablachim, era tatar. Astfel, deși în taberele care îi susținuseră pe cei doi se aflau turci și tătari deopotrivă, neînțelegerile au căpătat în scurt timp conturul unui conflict între turci și tătari (Gemil 2012: 354).

Criza Muftiatului (februarie – iulie 1990) a fost de fapt cadrul în care s-a dezvoltat fenomenul de disoluție a Uniunii Democratice Turce Musulmane din România. La 16 martie 1990, grupul contestatarilor conducerii tătare a UDTMR a înregistrat la Judecătoria Constanța o nouă organizație numită Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România (UMETR), iar la 11 mai, aceasta din urmă a acționat UDTMR în instanță, solicitând eliminarea etnonimului *turc* din denumirea sa (Gemil 2012: 356).

Divergențele dintre cele două organizații s-au manifestat și la nivel politic, așa cum putem deduce și din observația unui raport al Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, conform căruia la primele alegeri parlamentare de după 1990, deși a participat doar UDTTMR, potrivit paginii web a Camerei Deputaților, ambele minorități au avut propriul lor deputat în primul legislativ din perioada postcomunistă (Gergő 2009: 47). Mai exact, deputat UDTTMR a fost ales Tasin Gemil, iar la insistențele UMETR, Comisia de validare din Camera Deputaților a luat în considerare candidatura lui Amet Hoge. Întrucât Comisia de validare a subliniat explicit problema denumirii etnice a uneia dintre cele două organizații, căci reglementările în vigoare permiteau reprezentarea unei minorități naționale de către un singur deputat, în scurt timp conducerea UDTTMR a decis adăugarea etnonimului *tatar* la denumirea organizației. Astfel, începând din luna iulie a anului 1990 denumirea oficială a devenit Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR) (Gemil 2012: 357). În cele din urmă, în luna iulie a anului 1990, Comisia de validare a votat validarea ambilor deputați: Tasin Gemil, ca reprezentant al tătarilor turco-musulmani, și Amet Hoge, ca reprezentant al minorității etnice turce (Gemil 2012: 358).

Retrospectiv, momentul separării celor două etnii la nivel reprezentativ este privit dintr-o dublă perspectivă. Pe de o parte această separare organizatorică, administrativă și reprezentativă din perioada postcomunistă este motivată strict din punct de vedere material, prin posibilitatea obținerii a două finanțări separate de la bugetul de stat, pentru două uniuni separate, una reprezentând minoritatea turcă, cealaltă,

38 Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

39 Interviu cu O.E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

40 Candidatura lui Amet Hoge a fost acceptată inițial doar cu titlu de independent, deoarece nu se făcuse înscrierea potrivit reglementărilor legale. Ulterior, Comisia de validare din Camera Deputaților a validat candidatura acestuia, care a devenit deputat UMETR. Vezi Gemil 2012: 356.

minoritatea tătară. Perspectiva este relevantă pentru tipul de percepție asupra acestei evoluții, întrucât subvențiile bugetare pentru organizațiile minorităților naționale au fost introduse la cinci ani de la scindarea organizatorică dintre turci și tătari, în anul 1995. Din această perspectivă separarea intervenită este una strict pragmatică, susținută la nivelul structurilor administrative ale celor două uniuni, dar fără un fundament real la nivelul populației de rând. Liantul religios și cultural reprezentat de Islam, obiceiurile provenite din această religie, originile turcice comune și afinitățile culturale rezultate din apartenența la lumea turcică reprezintă atât în opinia turcilor, cât și a tătarilor, elemente coezive, de necontestat. Conform opiniilor anumitor membri, aceste elemente identitare comune contravin separației produse la nivel reprezentativ.

Nu a existat niciodată o diferență între turci și tătari. Și limba tătară este un dialect al limbii turce. După Revoluție ni s-au creat condițiile materiale, doi deputați, două fonduri. La început a existat o singură uniune și când s-a văzut că se poate și altfel s-au despărțit. Dar nu există o deosebire (între turci și tătari), nunțile le făceam împreună, creșteam împreună, vorbeam împreună. Și acum facem activități comune, avem aceleași sărbători, nu există o rupere, dar pentru a obține avantaje financiare și funcții... Chestiile acestea contează pentru bani și funcții, pentru populația de jos asta nu contează: tu ești turc, tu ești tătar.⁴¹

În același timp, o altă parte optează pentru această divizare organizatorică și reprezentativă, dublată de o continuare a colaborărilor celor două minorități la nivel cultural și educațional.

E bine să fie cele două minorități, din punctul de vedere al continuării activității separate, dar nu separate de tot, să existe colaborări între noi în anumite activități. Sunt anumite activități pe care le facem împreună. Spre exemplu, la Școala numărul 12 [din Constanța], avem clase de predare în limba literară turcă, cu copii etnici turci și tătari. Clasa a fost înființată în 2000, în colaborare cu Uniunea Democrată Turcă.⁴²

Din interviurile realizate s-a putut deduce persistența acestei aserțiuni a separației la nivelul discursului intelectual, indiferent de implicarea activă în cadrul celor două uniuni, dar cu un bagaj de cunoștințe asupra istoriei locale și universale a grupului etnic din care provin.

Atitudinea față de momentul segregării organizatorice care a avut loc în 1990, dar și față de problema reprezentării actuale și viitoare este relevantă din perspectiva raportului autoreprezentare – heteroreprezentare dintre cele două grupuri etnice. În acest context, în ciuda apartenenței la lumea turcică, originile crimeene ale tătarilor se conturează ca elementul distinctiv major atât din perspectiva tătară, cât și din cea turcă. Etnicii turci fac aluzie în discursul lor la un tip de atitudine distinctă a tătarilor față de turci, atitudine ce decurge din conștiința rădăcinilor lor crimeene.

Termenul de minoritate turco-tătară este corect și turcii recunosc poporul tătar aparținând poporului turcic. Dar tătarii se situează separat undeva. În Turcia ei sunt numiți turci crimeeni, aici se consideră nație tătară.⁴³

Din perspectiva tătară sciziunea organizatorică a reprezentat o inițiativă venită din partea turcă,⁴⁴ drept urmare a unei diferențieri pe care unii etnici tătari o încadrează fie originilor crimeene, fie unei superiorități intelectuale specifice tătarilor, ei afirmând că reprezintă, după armeni, a doua minoritate ca procent de intelectuali dintre toate minoritățile din România.⁴⁵

Discursul identitar tătar recunoaște la rândul său în mod direct originile crimeene ca nucleu puternic al identității tătare. Acesta reprezintă un element particularizant din acest punct de vedere, inerent structurii lor identitare,⁴⁶ trecut într-o stare de latență în perioada celor aproape cincizeci de ani de

41 Interviu cu S. T., membră a comunității turce, 31 ianuarie, 2013.

42 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

43 Interviu cu R. R., membră a comunității turce, 30 ianuarie 2013.

44 Interviu cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

45 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013; interviu cu O.E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

46 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

comunism și redescoperit după 1990: (...) după '90, când am avut ocazia să ne declarăm identitatea, am zis tătar și se știe că nu ne-am uitat originile din Crimeea, dar n-am avut legături cu Crimeea, pentru că nici nu aveai cu cine, după '44 nu a rămas picior de om.⁴⁷ În prezent ei se declară urmașii tătarilor crimeeni, iar turcii îi consideră o ramură a lumii turcice, iar limba lor – un dialect al limbii turce.⁴⁸

Cu toate acestea, atât perspectiva turcă, cât și cea tătară recunoaște legătura dintre cele două grupuri etnice, identificată prin puncte comune precum: afinitatea religioasă, obiceiurile comune și apartenența la lumea turcică. Elementele menționate se regăsesc atât la nivelul discursului individual, dar se reflectă și la nivelul celui oficial. Siglele uniunilor reprezentative ale celor două grupuri etnice sunt relevante din acest punct de vedere. Spre exemplu, sigla Uniunii Democratice Turce din România (vezi Fig. 2) încorporează un glob pe care se află semiluna cu stea, interpretată ca simbol al etniei turce, încadrată în partea de jos de două ramuri de măslin semnificând pacea. La baza globului se află denumirea Uniunii Democratice Turce din România încadrată de tricolorul românesc, reprezentând sprijinul pe care statul român îl acordă etniei turce pentru păstrarea identității spirituale, culturale și religioase,⁴⁹ fapt ce denotă caracterul integrativ clar exprimat al comunității. Apartenența la lumea turcă și musulmană este sugerată în cazul tătarilor atât prin denumire – Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (vezi Fig. 3), cât și prin intermediul siglei. Aceasta cuprinde de asemenea semiluna și steaua, ca simbol al legăturii cu lumea turcă, alături de o geamie stilizată, de culoarea verde,⁵⁰ semn al apartenenței religioase la Islam,⁵¹ având ca fundament simbolul tătaresc „tarak tamga”⁵², stema Hanatului Crimeei care a existat între 1441–1783, dar și a statului tătar Hoarda de Aur care a existat între 1240–1502.

5. Perspectiva asupra perioadei comuniste: între conformare și represiune

■ În ceea ce privește perspectiva asupra perioadei comuniste, aceasta se coagulează în jurul a două tipuri de discurs, ce reflectă două tipuri de atitudini și comportamente retrospective față de fostul regim.

Pe de o parte putem identifica o atitudine de acceptare și conformare vis-à-vis de regimul comunist a turcilor și tătarilor, atât din poziția cetățeanului de rând, cât și din cea a minoritarului. Elementele de bază ale acestui discurs sunt tratamentul egal aplicat turcilor și tătarilor, aflat în concordanță cu cel aplicat celorlalte minorități etnice și tuturor cetățenilor în general, excluderea sentimentului de marginalizare sau discriminare, etnică sau de orice alt tip.⁵³

Exista concepția oficială ideologică, care îi considera pe toți românii, inclusiv pe cetățenii de etnie turcă, tătară și toate celelalte, ca făcând parte din poporul unic muncitor, mergându-se pe ideea că toți oamenii sunt identici, au aceleași drepturi, cel puțin în Constituție, așa era. Deși acolo se vorbea despre o serie de libertăți și drepturi, ele nu au fost întotdeauna exercitate. Deci, din punctul nostru de vedere, nu a existat o atitudine ostilă în mod special față de tătari sau o atitudine ostilă în mod special față de turci sau armeni sau ceilalți.⁵⁴

O constantă a acestui discurs este comparația situației etnicilor turci și tătari din România cu cea a etnicilor turci din Bulgaria în perioada comunistă, supuși la începutul anilor '80 unui proces agresiv

47 Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

48 Interviu cu S. T., membră a comunității turce, 31 ianuarie 2013.

49 Vezi site-ul Uniunii Democratice Turce din România: [http://www.udtr.ro/index.htm] accesat la 25 februarie 2013.

50 Culoarea verde este culoarea Islamului.

51 Din interviurile cu membri ai comunității tătare reiese că introducerea denotației de musulmani în titulatura oficială a Uniunii a avut loc și din considerente materiale, creând posibilitatea atragerii unei palete mai largi de surse de finanțare provenite din state de religie musulmană.

52 Vezi site-ul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România: [http://uniuneatatar.ro], accesat la 25 februarie 2013.

53 Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

54 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

de asimilare etnică și culturală.⁵⁵ Prin urmare, din această perspectivă, viața în comunism este descrisă ca fiind una *bună*,⁵⁶ argumentele în acest sens fiind: respectarea tradițiilor, posibilitatea de a-și păstra numele de origine turcă, păstrarea unui număr mare de geamii, în condițiile în care în orașele mari ale României erau dărâmate biserici ortodoxe – monumente istorice.⁵⁷

La nivel individual, acest tip de atitudine poate fi identificată în cazul etnicilor turci sau tătari, motivați personal de dorința de a se afirma profesional, ceea ce i-a determinat să se conformeze, să se adapteze rigorilor de ordin politic și social impuse de către autorități. Ei recunosc că acest tip de conformare le asigura în același timp avantaje materiale, pe care din perspectiva prezentului le privesc ca merite sau recompense strict profesionale, excluzând orice colaborare cu partidul și autoritățile comuniste.

*Ne-au lăsat în pace pentru că am muncit cu conștiinciozitate și seriozitate. Amândoi, dacă o să vorbim în fața unor alți tătari, o să zică „voi ați fost comuniști”. Culmea e, de exemplu, că eu nu am fost membru de partid, și am avut și funcții, dar am muncit...
Ne-au ținut pentru că ne vedeau oameni serioși, făcuți pentru munca respectivă. Dacă te vedeau că te ții de băutura, că nu îți vezi de treabă... Și atunci mulți zic: „Ce ne-au făcut nouă”. Ce ne-am făcut noi nouă, nu ce ne-au făcut alții, că de aici se trage.”*⁵⁸

Devotamentul față de propria profesie devine nucleul memoriei perioadei, constituind în același timp elementul de legitimare din perspectiva prezentului. În cazul unora dintre ei, procesul de rememorare a anilor comunismului se axează asupra activităților cotidiene, sociale și profesionale, proces lipsit însă de semnificații etnice. În cazul unei profesoare de limba română se concentrează, spre exemplu, pe disciplinarea elevilor, școlarizarea obligatorie, orele suplimentare, participarea la practica agricolă sau la repetițiile din cadrul Cântării României.⁵⁹

La acest nivel, problema originilor sociale, colectivizarea și represiunea comunistă reprezintă probleme interne celor două grupuri etnice, dar externe lor ca indivizi. Ei consideră aceste probleme ca fiind specifice pentru generația părinților și bunicilor lor, adică pentru perioada dejistă.

Tătarii, adepți ai acestui tip de discurs, recunosc în comunism o ruptură *de facto* de teritoriul de origine, de istoria Crimeei și a tătarilor crimeeni, redescoperită abia după căderea comunismului. Este relevantă în acest sens mărturia unui membru al comunității tătare care recunoaște că a aflat despre genocidul tătarilor din 18 mai 1944 în cadrul Uniunii Tătarilor Turco-Musulmani, după 1990.⁶⁰ Per ansamblu, se poate spune că conștiința de a fi turc sau tatar a existat în perioada comunistă, dar la un nivel personal sau de grup restrâns și într-o abordare particulară fiecărui individ sau grup.

Un al doilea tip de discurs identificat reflectă o privire retrospectivă, încheagată exclusiv în jurul unor realități ale epocii comuniste, dar în același timp, și cel puțin în anumite cazuri, cu consistență etnică: persecuțiile, șantajul, invocarea originilor sociale nesănătoase în excluderea copiilor din sistemul de învățământ, imposibilitatea continuării studiilor în cazul celor cu situație politică, adică cu membri ai familiei arestați din motive politice.

55 Pentru situația comunității turce din Bulgaria vezi Mahon 1999: 149-162.

56 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013; interviu cu G. S., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013.

57 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013; interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

58 Interviu cu O. E., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

59 Interviu cu H. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013. Cântarea României era definită ca un „festival al educației și culturii socialiste...”, amplă manifestare educativă, politico-ideologică, cultural artistică de creație și interpretare, menită să îmbogățească și să diversifice viața spirituală a țării, să sporească aportul geniului creator al poporului român la patrimoniul cultural național și universal.” Implicația directă era că orice creație artistică, dar și tehnică, orice manifestare culturală, spectacol de amatori sau folcloric, reprezentație teatrală etc. trebuiau să obțină aprobarea „activiștilor” responsabili cu Cântarea României, prezenți în fiecare întreprindere și în fiecare sat. Principiul ce reglementa activitatea acestor paznici ai „culturii socialiste” era același cu cel enunțat în tezele din iulie 1971 și reactualizat cu ocazia Conferinței de la Mangalia din august 1983 consacrată „problemelor muncii de organizare și politico-educative”, ulterior repetat fără încetare în discursurile cu conținut ideologic: nu poate exista creație artistică sau culturală lipsită de mesaj „revoluționar”. Fiecare operă, fiecare eveniment cultural, ansamblul activităților editoriale, învățământul literar sau artistic erau subordonate imperativelor propagandei, orice manifestare de acest tip concurend în mod necesar la crearea „omului nou”. Vezi Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, 2006: 603.

60 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

La nivelul acestui discurs, memoria de ansamblu a perioadei se identifică cu cauzele care au dus la declanșarea persecuțiilor asupra propriei familii. Cele mai frecvente cauze invocate de cei intervievați au fost implicarea în ajutorarea refugiaților crimeeni din Dobrogea,⁶¹ procesul de colectivizare și refuzul de a preda pământul în cadrul G.A.C.-urilor nou înființate (Acmola 2002: 48-49), emigrarea unui membru al familiei în Turcia, refuzul de a colabora cu Securitatea.⁶²

Sub acuzațiile de crimă de înaltă trădare, neglijență față de siguranța statului, favorizarea unor fugari dintr-o țară prietenă, politică naționalistă tătară, spionaj în favoarea Turciei, regăsim lotul din martie 1953⁶³ sau lotul din decembrie 1953,⁶⁴ ambele formate din tătari, turci și chiar români.

În cazul celor cu membri ai familiei arestați, apartenența la etnia tătară cade în planul secund, etnicitatea este estompată de traiul în cadrul unui stat comunist, de grijile materiale cotidiene, de drama personală. O mare parte dintre aceștia își exprimă regretul de a nu fi urmat studii superioare din cauza opțiunii practice a familiei, determinate de grija pentru supraviețuire, de a-i îndrepta spre școli tehnice. Este cazul, spre exemplu, al celor doi urmași ai celui considerat azi erou național al tătarilor, Necip Hagi Fazıl, arestat și ucis de Siguranță, în anul 1948, ca urmare a coordonării acțiunilor de protejare a refugiaților crimeeni din Dobrogea.⁶⁵ O altă parte subliniază obstacolul originilor sociale în realizarea studiilor și încetățenirea practicii fabricării adevărului cu privire la originile sociale, solicitate de către autorități.

*În 1959, când am mers la facultate, am fost chemat la cadre și eu aveam o autobiografie făcută, îi aminteam pe cutare, pe cutare, rude în străinătate nu aveam, frați doi, trei, nu îi aminteam pe toți. Tata avea adevărîță că a fost profesor la Seminarul de la Medgidia, eu am lucrat doi ani la ITMC, am adus adevărîță că provin din rândul clasei muncitoare și în felul ăsta mi-am făcut o autobiografie muncitorească. Două săptămâni am fost chemat la cadre și nu am fost la facultate. Eu m-am născut în Bulgaria și ei au căutat în arhivele din Bulgaria – numele Ibrahim nu prea se găsea și în felul ăsta am scăpat.*⁶⁶

Nu în ultimul rând, mărturiile celor intervievați pun problema încorporării unei părți a etnicilor turci și tătari în structurile comuniste, relevând atitudini fratricide în cadrul celor două grupuri etnice. G. A., descriind declanșarea vânătorii comuniste a refugiaților crimeeni din Dobrogea, afirmă că *au fost dintre noi care i-au dat pe mâna rușilor pe fugarii hrăniți cu o zi înainte cu șuberekul nostru*.⁶⁷

În cazul acestei categorii se detașează ca o caracteristică principală raportarea continuă la acei membri ai familiei ce au fost arestați, uciși, persecutați. Indiferent de întrebare, interlocutorii revin mereu la situația acestora, care le-a marcat existența în timpul regimului comunist. Deși în multe instanțe cauza inițială a persecuțiilor o constituie acuzațiile de naționalism tătar sau legăturile cu Turcia, deci elemente identitare de factură etnică, putem observa că perioada apare ca trăită din prisma cetățeanului persecutat în cadrul unui stat comunist, în care supraviețuirea individuală prevalează în fața supraviețuirii etnice.

61 Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013; interviu cu S. M., membră a comunității tătare, 30 ianuarie 2013.

62 Interviu cu H. K., membră a comunității turce, 30 ianuarie 2013.

63 *Observer*, 1999 (23 noiembrie).

64 Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

65 Interviu cu S. M., membră a comunității tătare, 30 ianuarie 2013.

66 Interviu cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

67 Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013. *Șuberek* este o mâncare tradițională, prezentă atât în bucătăria turcească, cât și în cea tătarească - plăcintă cu carne de vită sau oaie.

6. Turcii și tătarii: comunitate religioasă în perioada comunistă

■ În ceea ce privește existența Muftiatului în perioada comunistă, ca instituție reprezentativă a cultului musulman din România, se poate spune la o primă vedere că rolul său a fost unul prevalent administrativ. O parte dintre cei intervievați au subliniat rolul Muftiatului în administrarea geamiilor și salvarea unui număr important al acestora în perioada comunistă.⁶⁸ La nivelul etnicilor turci și tătari, ca și comunitate musulmană, Muftiatul este perceput prin prezența hogilor, văzuți ca agenți importanți ai conservării religiei musulmane în perioada comunistă. Etnicii turci și tătari le recunosc meritul de a-și fi menținut statutul, într-o epocă în care în calitatea de hoga însemna atât un dezavantaj social, cât și unul material.

(...) înainte de 1989, imamii noștri aveau salarii sub minim, de aceea meritul acestora e că au reușit să rămână pe poziții. Majoritatea trebuiau să lucreze și o altă slujbă, ca să poată trăi, dar unii care au crezut în profesia lor au rezistat. Nu trebuie să uităm meritele celor care sunt în vârstă, care au stat când salariul mediu era 500 de lei și ei au stat cu 180-200 de lei, pe funcția respectivă. Și în perioada aceea lumea era săracă, nu te puteai duce ca hoga la o familie, la un deces, o slujbă și să ai pretenții pecuniare mari.⁶⁹

Situația precară a hogilor este atestată de mărturii ale membrilor familiilor lor, care susțin practicarea în paralel a unor activități proletare, ca, spre exemplu, munca în cadrul gospodăriilor agricole colective (G.A.C.-uri).

Hogea devenise muritor de foame, el fiind plătit cu un salariu de mizerie, el fiind solicitat numai la înmormântare. Copil fiind înțelegeam, și la întrebarea: „Ce e tata?” ori evitam răspunsul, ori mințeam spunând că este muncitor (Acmola 2002: 56).

Cei intervievați au respins ideea unei persecuții directe a regimului comunist pe motivul de a fi adepți ai religiei musulmane, dar subliniază în același timp practicarea politicii tacite de descurajare a vieții spirituale, aplicată de regimul comunist în cazul tuturor cultelor religioase din România. Ca dovadă în sensul atestării acestei situații este invocată organizarea slujbelor religioase la geamie, în fiecare zi de vineri, urmată de confirmarea unei atitudini reticente a populației față de exprimarea publică a opțiunilor și atitudinilor religioase. Această atitudine s-a concretizat printr-un absentism al populației active de la aceste ceremonii religioase. Motivațiile invocate constau în teama de repercusiunile care puteau urma pe plan profesional și implicit pe plan social și economic. Astfel, slujbele religioase apar ca un apajal al membrilor mai în vârstă ai comunității musulmane, fie ei turci sau tătari.

La geamie veneau mai des cei bătrâni, cei tineri se fereau, se temeau de critica la locurile de muncă, mai ales cei din UTC, care puteau fi muștrați în ședințe publice.⁷⁰

*Kurban Bayram*⁷¹ și *Ramazan Bayram*⁷² sunt invocate drept singurele sărbători religioase respectate la nivel comunitar, prin participarea directă, activă și majoritară la slujbele religioase organizate cu aceste ocazii la geamie.

68 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

69 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

70 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

71 *Kurban Bayram* (Sărbătoarea Sacrificiului) este un omagiu adus Profetului Ibrahim, care, pus să aleagă între a-și sacrifica propriul fiu și adorația față de Allah, alege a doua variantă. Ca recompensă, Allah îi trimite un berbec ce va fi sacrificat în locul fiului, care va trăi. Sacrificiul berbecului, a cărui carne se împarte în trei: pentru membrii familiei, pentru prieteni și vecini și pentru nevoiași, este o obligație tradițională a musulmanului independent economic, cu stare materială bună. Obligația înfăptuită întărește relațiile intra- și intercomunitare, amplificând sentimentele de solidaritate. După rugăciunea de *Bayram* (*Bayram Namazı*), care se face obligatoriu în moschei, geamii, și după ce bărbații trec pe la casele celor decedați peste an, unde citesc Coranul, urmează patru zile de destindere în care au loc mese tradiționale, vizite la părinți, bunici, rude, prieteni, care întăresc familia și comunitatea. Vezi Ibram 2011: 55.

72 Sărbătoarea *Ramazan Bayram* (Sărbătoarea Postului, Sărbătoarea Dulciurilor) este, alături de Sărbătoarea Sacrificiului (*Kurban Bayram*), o a doua sărbătoare religioasă importantă a cultului musulman. Ea este un prilej de întărire și consolidare a comunității turce. Luna de post (30 de zile) are rolul de fortificare fizică și mentală și se încheie cu slujba de *Bayram* (*Bayram Namazı*), fiind urmată de trei zile de bucurie, destindere, împăcare. Vezi Ibram 2011: 55.

Sărbătorile de Bayram (Kurban Bayram și Ramazan Bayram) erau cele la care participam toți, indiferent de vârstă, la slujbele de Bayram, la acestea nu se găsea loc în geamie.⁷³

Ca o consecință majoră a practicării de către statul communist a acestei politici tacite, dar deliberate de inhibare a vieții spirituale, este invocată de către etnicii turci și tătari închiderea, în anul 1965, a Seminarului Musulman din Medgidia. Acesta este considerat de către toți membrii comunității musulmane, turci și tătari, care au adus în discuție acest aspect, o instituție importantă în păstrarea identității lor, prin pregătirea viitorilor hogi ai comunității. Ei observă desființarea acestei instituții ca un proces lent, de sugrumare, pus în aplicare printr-o serie consecutivă de presiuni indirecte. Putem identifica în cadrul discursului lor, ca o primă fază, limitarea activității la pregătirea hogilor, în condițiile în care în perioada interbelică Seminarul pregătea atât hogi, cât și învățători. Ca o a doua fază a desființării este menționată subfinanțarea cultului musulman, implicit deteriorarea situației socioeconomice a hogilor. Această fază, corelată cu conștientizarea de către populația musulmană a contextului ideologic communist, care promova ateismul, a determinat o a treia fază a procesului de desființare a Seminarului: scăderea numărului de elevi în cadrul acestuia și, în final, închiderea sa efectivă în anul 1965.⁷⁴

În ansamblu, ca principali factori ai păstrării identității religioase musulmane în perioada comunistă, atât în cazul etnicilor turci, cât și al celor tătari, se detașează prezența hogilor, viața comunitară și familia.

Pe de o parte, importanța hogilor este invocată în primul rând, așa cum am afirmat, prin capacitatea lor de a rezista vicisitudinilor economice și sociale, rezultate din statutul lor de reprezentanți oficiali ai unui cult religios. Pe de altă parte, prezența lor este conectată la al doilea factor al păstrării identității religioase, viața comunitară. Începând din anii '60, când încep să se resimtă efectele procesului de urbanizare și industrializare, aceasta se rezuma la reunirea în cadrul ceremoniilor pentru nunți, botezuri și înmormântări. Acestea erau facilitate și de organizarea conform tradiției islamice, în cadrul intim al casei, și nu la geamie.

(...) de obicei cununia religioasă se făcea la noi, pentru că e mai simplu, hoga vine acasă și nu merge la biserică. Toate obiceiurile religioase, de altfel, pentru noi, erau mult mai simple, pentru că umbla hoga din casă în casă. Și botezul, că și botezul se face acasă, și cununia religioasă și toate acestea le-am făcut. Bineînțeles cu o teamă și cu o strictețe...⁷⁵

Oficierea acestor manifestări ale comunității religioase de către hogi reprezintă un element extrem de important din perspectiva musulmanilor, în percepția cărora preoții lor se conturează ca agenți legitimatori ai vieții religioase. Prezența lor excludea orice suspiciune de clandestinitate a oricărei ceremonii sau acțiuni religioase.

Familia se desprinde ca principală structură care a asigurat supraviețuirea sentimentului religios. Membrii mai în vârstă ai familiei au avut rolul de transmitători principali, la nivel informativ și practic, înspre generațiile tinere, a elementelor de educație religioasă. În condițiile unei atitudini generale de rețineră în manifestarea publică a opțiunii religioase,⁷⁶ obiceiuri precum respectarea postului (*Ramazanului*) sau a rugăciunilor religioase zilnice⁷⁷ devin practici personale, familia și casa asigurând spațiul intim și sigur de desfășurare a acestora.

Din perspectiva statutului de minoritate religioasă, un element frecvent reiterat atât în cazul etnicilor turci cât și în cazul celor tătari îl constituie comparația cu situația minorității turce din Bulgaria. Din această perspectivă, etnicii turci și tătari consideră situația lor, atât ca minoritate religioasă, dar și etnică, drept una pozitivă,⁷⁸ neexistând o politică agresivă directă a autorităților îndreptată împotriva musulmanilor. Spre exemplu, Y.M. consideră că religia musulmană nu a avut de suferit, așa cum au avut comunitățile musulmane din blocul communist, datorită relațiilor bune pe care le-a avut statul communist

73 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013; interviu cu H. K., membră a comunității turce, 30 ianuarie 2013.

74 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013; interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie 2013.

75 Interviu cu S.T., membră a comunității turce, 31 ianuarie 2013.

76 Interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie 2013.

77 Interviu cu S.T., membră a comunității turce, 31 ianuarie 2013.

78 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

român cu statele arabe, cu Ghadafi și cu Saddam Hussein.⁷⁹ În ciuda arestării unor imami, care protejaseră refugiați crimeeni, și a lăsării în paragină a unui număr de moschei, acestea nu erau închise, iar plata hogilor, deși derizorie, exista, față de alte state comuniste unde nu exista nicio formă de finanțare a cultului musulman.⁸⁰ Prin urmare, politica de presiune indirectă în privința vieții religioase, deși le-a pus probleme și i-a împiedicat de la o practicare efectivă a religiei, nu a fost parte a unei politici de asimilare etnică, precum în cazul Bulgariei.

7. Spiritualitate și etnicitate în perioada comunistă: tradițiile și limba maternă

■ În ceea ce privește tradițiile, fie religioase sau laice, acestea sunt prezentate drept o însușire a lumii rurale interbelice. Satul, după Războiul de Independență din 1878, apare în memoria celor mai în vârstă drept un depozitar al tradițiilor, locul în care se conserva societatea în forma ei tradițională. Sunt menționate sărbătorile islamice, laice sau religioase, care se țineau în sate: *Hidirlezul*,⁸¹ *Kurban Bayramul* și *Ramazan Bayramul*. Ca lianți importanți ai comunității sunt menționate nunțile, botezurile, înmormântările, organizate conform tradiției islamice, cursurile de învățare a Coranului care aveau loc pe lângă geamii, organizarea cu fast pentru comunitate a examenului de absolvire.⁸² Satul este conturat atât în memoria turcilor, cât și a tătarilor, ca un microspațiu al valorilor și tradițiilor etnice și religioase, întrerupt brutal de venirea Armatei Roșii și instaurarea comunismului.

Memoria primelor decenii ale comunismului apare încă marcată de viața comunitară, în sensul conviețuirii, al contactului social permanent dintre etnicii turci și tătari, văzut ca nucleul de bază al identității etnice și religioase, atât în satul tradițional, cât și în mahalaua turcească sau tătarească de la oraș. Procesele de industrializare și urbanizare, începute în perioada dejistă a regimului comunist și continuate după 1965, prin implicațiile lor (dislocarea dinspre sat spre oraș și disiparea mahalalei urbane în cartierele muncitorești),⁸³ sunt identificate de către interlocutori drept principalele cauze ale distrugerii legăturilor comunitare și ale distanțării de cultura tradițională. În ciuda egalității depline, indiferent de originea etnică, enunțate de statul comunist, neasumarea în practică a diferențelor⁸⁴ în ceea ce privește statutul minorităților s-a concretizat prin forme de represiune specifice, care au pus aceste comunități în imposibilitatea promovării tradițiilor și obiceiurilor. Dintre acestea, atât etnicii turci cât și cei tătari au menționat desființarea învățământului în limba maternă în 1957, lipsa cărților, a unei prese în limba maternă, deci a unei culturi scrise în limbile turcă sau tătară.

Singurele sărbători religioase respectate la nivelul comunității în perioada comunistă rămân *Kurban Bayram* și *Ramazan Bayram*, amintite în primul rând în sensul de participare la slujbele religioase organizate la geamie. Respectarea celor două sărbători se făcea cu anumite rigori. Spre exemplu, conform afirmațiilor celor intervievați, postul sau *Ramazanul*, care precede *Ramazan Bayramul*, reprezenta o preocupare aproape exclusivă a vârstnicilor turci și tătari. În ceea ce privește *Kurban Bayramul*, această sărbătoare era respectată prin vizitarea părinților, a bunicilor, a rudelor și mai puțin prin obiceiul tăierii batalului. Această din urmă practică avea loc, conform mărturiilor, în comunitățile rurale mai izolate, mai ferite de controlul autorităților. Aceste comunități au rămas, de altfel, nucleele păstrării tradițiilor etnice și religioase.

79 Interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie 2013.

80 Interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie 2013.

81 *Hidirlezul* este o sărbătoare etnoculturală și religioasă, celebrată în fiecare an la 6 mai, marcând venirea anotimpului cald. Cu acest prilej se vizitează mormintele celor dragi sau ale sfinților, se curăță, se pun flori, se citesc rugăciuni din Coran, se fac pomeni, se ajută văduvele și orfanii. Slujbele religioase și comemorarea morților sunt urmate de manifestări folclorice, muzicale, mese câmpenești. Vezi Ibram 2011: 52.

82 Interviu cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

83 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

84 Vezi *Minorități în tranziție. Raport privind politicile publice în domeniul minorităților naționale și etnice din România*, în [http://www.edrc.ro/docs/docs/provocdivers/092-127.pdf], accesat la 7 martie 2013.

De asemenea, nunțile, botezurile și înmormântările organizate conform tradiției islamice au reprezentat pe parcursul anilor comunismului momentele principale de reuniune a comunității. Acestea erau însă suficiente pentru a însuși sentimentul particularității culturale, însușirea acestora impregnându-le generațiilor tinere de turci și tătari din perioada comunistă simțul unui particularism etnic și religios.⁸⁵

Un rol important în perioada comunistă l-au avut adunările noastre sociale, nunțile, botezurile... Pe mine, de exemplu, de mică mama mă lua la toate cununiile religioase, se făcea logodna, ascultam cuvintele, etapele. Spre exemplu, la logodnă era obiceiul să se arate zestrea fetei și atunci se adunau toate femeile. Și mama îmi zicea: „Vezi, așa am să-ți fac și ție”. Chiar dacă nu aveai voie cu aur pe vremea aceea, noi aveam tot timpul, pentru că o noră când venea trebuia să-i dai, aveai, n-aveai, inele, brățări, un lanț gros, asta era tradiția.⁸⁶

Alături de tradiții și obiceiuri, un alt element al identității etnice, influențat de schimbările produse în societate, de procesele de industrializare și urbanizare, a fost limba, atât cea turcă, cât și cea tătară. Migrația dinspre sat înspre oraș și dispărerea etnicilor turci și tătari în cartierele muncitorești a însemnat o distrugere a nucleelor sociale de difuzare a culturii și implicit a limbii materne. În aceste condiții și în urma desființării în 1956-1957 a învățământului în limba turcă, respectiv a celui în limba tătară la începutul anilor '70 (Ibram 1998: 182), familia a rămas ultimul fort al păstrării limbii turce, respectiv tătare, vorbite în intimitatea casei și a întâlnirilor sociale restrânse.

Retrospectiv, cu excepția episodului importării manualelor tătarești din Kazan, ideea unui învățământ în limba maternă, atât în cazul turcilor, cât și al tătarilor, apare ca una extrem de pozitivă, mai ales din perspectiva prezentului. Deși recunosc efectele limitate la nivelul celor două comunități, ca urmare a unei racordări exclusive la programa școlară în limba română, și implicit doar la cultura română,⁸⁷ școlile turcești și tătarești din primele decenii ale comunismului sunt prezentate ca microcomunități⁸⁸ care primeau folosirea limbii materne în cadrul unei socializări, cu rol de liant etnic la nivelul generațiilor tinere.

Recăștigarea învățământului în limba maternă a avut loc abia după anul 1990, odată cu reforma învățământului din 1995, când a fost reintrodus învățământul în limba turcă pentru clasele I-XII (Ibram 1998: 182). Incapacitatea de a organiza un învățământ în limba tătară în perioada postcomunistă reprezintă, din perspectiva tătarilor, un mare neajuns al comunității, un hiatus în procesul de redescoperire și de conservare a identității etnice. Cauza identifică una dintre marile probleme actuale ale comunității tătare din Dobrogea, și anume necunoașterea limbii tătare în rândul generațiilor actuale, considerată de anumiți interlocutori o consecință a inhibiției psihologice, predominante în perioada comunistă, de a vorbi limba maternă în public.⁸⁹ În prezent se încearcă contracararea pierderii acestui obicei printre cei tineri, în primul rând printr-un efort instituțional venit din partea UDTTMR. Acest efort este concretizat prin organizarea unor cursuri în cadrul unora dintre filialele sale și prin introducerea limbii tătare ca materie opțională în anumite școli din județul Constanța.⁹⁰ Revitalizarea acestui aspect este considerată, atât la nivelul opiniilor individuale, cât și al celor instituționale, esențială pentru evoluția viitoare a comunității tătare.

85 Din perspectiva acestei afirmații trebuie să avem în vedere faptul că pentru credincioșii musulmani, în general, religia este un mod de viață, reprezintă un depozitar al elementului etnic, prin intermediul comportamentelor sociale și culturale pe care le generează și care în cele din urmă se conturează ca părți ale particularismului identitar etnic. În cazul particular al turcilor și al tătarilor din Dobrogea acest particularism se referă la fondul identitar comun al apartenenței la lumea turcică.

86 Interviu cu S.T., membră a comunității turce, 31 ianuarie 2013.

87 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

88 Interviu cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

89 Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

90 Interviu cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013.

8. Raportarea la teritoriul de origine: Turcia vs. Crimeea

■ Raportarea la teritoriul de origine constituie un element important al discursului identitar turc, cât și celui tătar, nu numai pentru perioada comunistă, ci și după 1990.

În ciuda lipsei unei relații *de facto* cu Turcia, în perioada comunistă, exista o legătură mentală la nivelul conștiinței turcilor și tătarilor. Un rol important în menținerea acestei conexiuni l-a avut și faptul că membrii a numeroase familii de origine turcă sau tătară trăiau pe teritoriul Turciei, unde emigraseră în perioada interbelică, înainte de instaurarea regimului comunist.

La nivelul mentalului colectiv exclusiv turc, Turcia a constituit în anii comunismului și constituie și în prezent locul de baștină al strămoșilor săi ajunși pe teritoriul Dobrogei în urmă cu 800 de ani, deci patria de origine, patria-mamă. În același timp, conștiința de a fi aparținut Imperiului Otoman a fost și este în continuare paralelă cu asumarea Turciei ca moștenitoare a fostului imperiu. Astfel, Turcia a devenit spațiul căruia i se circumscriu atât turcii, cât și tătarii, în virtutea afinităților istorice, culturale și religioase.

Pentru tătarii Crimeea este teritoriul de origine prin excelență, originile crimeene reprezentând, așa cum am mai subliniat, atât în perioada comunistă, cât și în prezent, o parte importantă a conștiinței tătare. Un rol important în acest sens este posibil să fi avut istoria refugiului strămoșilor, care este una mai recentă decât în cazul turcilor, identificabilă de la caz la caz în perioada războaielor ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. La nivelul unei părți a populației tătare dobrogene, un rol important în păstrarea conștiinței originilor crimeene l-a avut și legătura cu mișcarea națională tătară din Crimeea, din perioada interbelică, ce a stimulat sentimentele naționale la nivelul unui segment tătar dobrogean. Activarea acestei mișcări și pe teritoriul Turciei, prin intermediul unor lideri tătari din Crimeea, dar și din Dobrogea, a consolidat perceperea Turciei ca stat protector al tătarilor. În condițiile în care visul patriei-mamă este spulberat odată cu expulzarea tătarilor în 1944, Crimeea apare din acest punct de vedere ca un teritoriu pierdut, iar Turcia este percepută ca o a doua patrie a tătarilor, patria protectoare sau statul-tatăTurcia, sintagmă vehiculată în mediile intelectuale tătare.⁹¹

(...) *turcii ne-au considerat pe noi, tătarii, copiii lor și ne-au spijinit întotdeauna.*⁹²

Apropierea relațiilor dintre regimul de la Ankara și regimul comunist din România începând cu 1964 – 1965⁹³ și autorizarea din doi în doi ani a vizitelor în Turcia pentru cetățenii de origine turcă și tătară care aveau rude pe teritoriul turc a avut un impact în consolidarea legăturii mentale cu Turcia pe parcursul anilor '70–'80, dar nu pentru toată populația turcă și tătară. Legăturile diplomatice și culturale, racordarea informațională la cele două teritorii de referință, Turcia și Crimeea, au fost reluate de-abia după căderea comunismului, producând o redescoperire, o reactivare pe verticală a identității turce, respectiv tătare, de la nivel instituțional, de grup și până la nivel individual.

9. Concluzii

■ La un nivel mai profund al analizei am identificat două nuclee definitorii ale discursurilor identitare turc și tătar, unul de convergență și unul de separație între cele două grupuri. Pe de o parte este vorba despre nucleul comun – apartenența la lumea turcă, iar pe de altă parte este vorba despre un nucleu specific tătar, reprezentat de mișcarea națională tătară din Crimeea, din perioada interbelică, element tranșant în delimitarea actuală a discursului identitar tătar de cel turc. În concluzie, putem spune că procesul de construcție identitară a turcilor dar și a tătarilor s-a aflat sub influența unor stimuli externi. Pe de o parte vorbim despre ideologia naționalistă turcă postotomană, apărută în Turcia după înființarea în

91 Interviu cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.

92 Interviu cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013.

93 În ansamblu, Perioada Războiului Rece se caracterizează printr-o distanțare a relațiilor diplomatice dintre România și guvernul de la Ankara. O excepție o constituie acordul din 30 iulie 1966, care reglementa schimburile științifice și artistice între Republica Socialistă România și Republica Turcia, semnat la Istanbul, acordul între guvernul Republicii Socialiste România și guvernul Republicii Turcia privind transporturile aeriene civile, semnat la Ankara la 2 mai 1966 și acordul privind cooperarea în domeniul turismului, semnat la Istanbul la 29 iulie 1966. Vezi Felezeu, Cupcea 2013: 72.

1923 a noii republici de către Mustafa Kemal Atatürk, care a înlocuit solidaritatea musulmană ca formă de identificare specifică Imperiului Otoman cu o nouă componentă identitară esențială – sentimentul și mândria apateneței la lumea turcică.

Al doilea nucleu important se supune atenției, prin particularizarea pe care o aduce discursului identitar tătar, creând dincolo de diferențierea prin originile tătare crimeene, o delimitare rezultată din conectarea la evoluțiile politice și ideologice interbelice, ale teritoriului de origine, Crimeea. Acestea se regăsesc și influențează evoluțiile tătarilor din Dobrogea, nu numai în acea perioadă, ci și în cea post-belică.

După al Doilea Război Mondial, în primele decenii ale regimului comunist se pot constata două direcții în evoluția celor două comunități. Aceste direcții se referă atât la atitudinea regimului comunist față de turci și tătari, cât și la atitudinea și comportamentul acestora vis-à-vis de noul regim. Pe de o parte, am identificat o tendință de înregimentare în structurile de partid și de implicare în așa-zisul proces de construire a societății de tip sovietic în România. Aceasta corespunde în teren unei atitudini de acceptare și conformare față de regimul comunist a turcilor și tătarilor, atât din poziția cetățeanului de rând, cât și a minoritarului. Acest tip de atitudine poate fi identificată în cazul etnicilor turci sau tătari motivați personal de dorința de a se afirma profesional, ceea ce i-a determinat să se conformeze, să se adapteze rigorilor de ordin politic și social impuse de către autorități.

O a doua direcție de evoluție sesizată este cea a unor acțiuni coordonate ale autorităților comuniste, de persecuție și presiune, îndreptate împotriva unei părți importante a etnicilor turci și mai ales tătari, în special ca urmare a implicării lor în problema crimeeană. Această direcție corespunde unui al doilea tip de discurs retrospectiv asupra perioadei, încheiat exclusiv în jurul unor realități ale epocii comuniste, dar de această dată cu consistență etnică: persecuțiile, șantajul, discriminarea socială. La nivelul acestui discurs, memoria de ansamblu a perioadei se identifică cu cauzele care au dus la declanșarea persecuțiilor asupra propriei familii, cauze evidente de natură politico-socială.

Extinderea tendințelor represive asupra vieții religioase și asupra domeniului cultural s-a realizat prin practicarea unei politici indirecte, tacite, dar deliberate de suprimare a manifestărilor spiritualității etnice și religioase a celor două comunități. Deși retrospectiv, aceștia subliniază lipsa unei politici de asimilare directă, plasându-se din perspectiva perioadei comuniste într-o permanentă comparație cu comunitatea turcă din Bulgaria; efectele acestor politici se regăsesc în evoluția identității etnice și religioase în această perioadă. Intervenițiile realizate cu membrii comunităților turcă și tătară relevă fie o intimidare a identității etnice și religioase, în paralel cu o estompere a sentimentului apartenenței etnice în această perioadă, rezultată și motivată de preocuparea pentru adaptarea socială și profesională în cadrul societății comuniste. În cazul familiilor vizate direct de represiunea autorităților, viața în comunism apare trăită din perspectiva dramei personale, a supraviețuirii în cadrul societății comuniste, valențele etnice ale spiritualității fiind lăsate, prin urmare, într-un plan secund.

În ceea ce privește identificarea reciprocă, atât turcii cât și tătarii au subliniat absența unor linii de diferențiere majoră între cele două grupuri etnice pentru perioada comunistă. Argumentele se referă la practicarea religiei musulmane comune, a obiceiurilor comune, la sentimentul apartenenței comune la lumea turcică, alături de persistența la nivelul percepției generale în societatea comunistă a unei confuzii între turci și tătari. Este vorba despre tendința majorității de a identifica tătarii drept turci, o caracteristică ce se extinde, în opinia acestora din urmă, și la nivelul percepțiilor și al relațiilor sociale prezente.

Redescoperirea valorilor și a simbolurilor identitare, alături de revitalizarea vieții spirituale, care au avut loc după căderea comunismului în 1989, au avut drept consecință un fenomen de revenire la origini, concretizat printr-o reapropiere sau regăsire a celor două nuclee identitare primare: apartenența la lumea turcică și originile crimeene. Primul nucleu identitar reprezintă un punct de coeziune între cele două comunități prin toate elementele pe care le implică, liantul religios și cultural, reprezentat de Islam, obiceiurile izvorâte din această religie și originile turcice comune. Pe de altă parte, originile crimeene reprezintă elementul distinctiv major atât din perspectiva tătară, cât și din cea turcă, particularizând puternic discursul tătar. Aflată în stare de latență vreme de cincizeci de ani, după 1990 conștientizarea originilor crimeene a devenit o componentă inerentă structurii identitare tătare. Alături de motivele materiale, acest nucleu identitar este considerat o cauză a evoluției politice și instituționale separate a turcilor și tătarilor în perioada postcomunistă, având totodată, așa cum am văzut, puternice implicații în raportul dintre autoreprezentările etnice și reprezentările reciproce ale alterității turc-tătar, fapt care înclină înspre o abordare postcomunistă a celor două grupuri etnice ca două comunități etnice distincte, dar care împart puncte comune.

În ansamblu, putem observa alternanța cronologică a straturilor identitare, în contextul evoluțiilor și transformărilor politice, economice și sociale, caracteristice atât teritoriului gazdă, cât și teritoriului de origine. Succesiunea straturilor identitare, fie de componență etnică, fie de componență religioasă, este relevantă din perspectiva modificărilor identitare prevalente, specifice unei epoci sau alteia. În perioada interbelică se poate observa prevalența unor elemente identitare precum apartenența la lumea turcică și originile tătare crimeene, care determină manifestarea și regăsirea turcilor, respectiv a tătarilor ca și **comunități etnice**, reunite prin elemente istorice și culturale comune, dar particularizate inerent de originile crimeene ale tătarilor. Estomparea identității etnice care a avut loc pe fondul politicilor comuniste timp de cincizeci de ani a determinat regăsirea în această perioadă a turcilor și a tătarilor în unica ipostază distinctă, cenzurată și aceasta, dar care și-a putut croi anumite forme de manifestare, individuale sau de grup, aceea de **comunitate religioasă**, adeptă a religiei musulmane. Ceea ce este interesant este că tocmai această ipostază a asigurat supraviețuirea unor elemente sociale și culturale care atât în cazul turcilor cât și al tătarilor reprezintă parte a particularismului lor etnic și cultural, rezultat din apartenența comună la lumea turcică (vezi nota 86).

După 1990, ca o contrapondere la constrângerea și inhibarea etnică specifică anilor comunismului, are loc un proces compensator de revenire la elementele identitare consacrate în perioada interbelică, afilierea la lumea turcică, originile crimeene în cazul tătarilor, legătura cu teritoriile de origine (Turcia, respectiv Crimeea), care replasează cele două comunități în **ipostaza etnică**. Fenomenul a fost unul spontan. A venit pe de o parte ca o reacție firească la cei cincizeci de ani de latență etnică, dar a fost și o consecință a intereselor economice și politice care s-au conturat după 1990, prin reluarea legăturilor cu teritoriile de origine, explicând astfel dorința tătarilor de a se disocia de comunitatea turcă, de a-și afirma identitatea și limba, dar în contextul larg al apartenenței turcice și implicit al legăturilor istorice, religioase și culturale indisolubile cu comunitatea turcă.

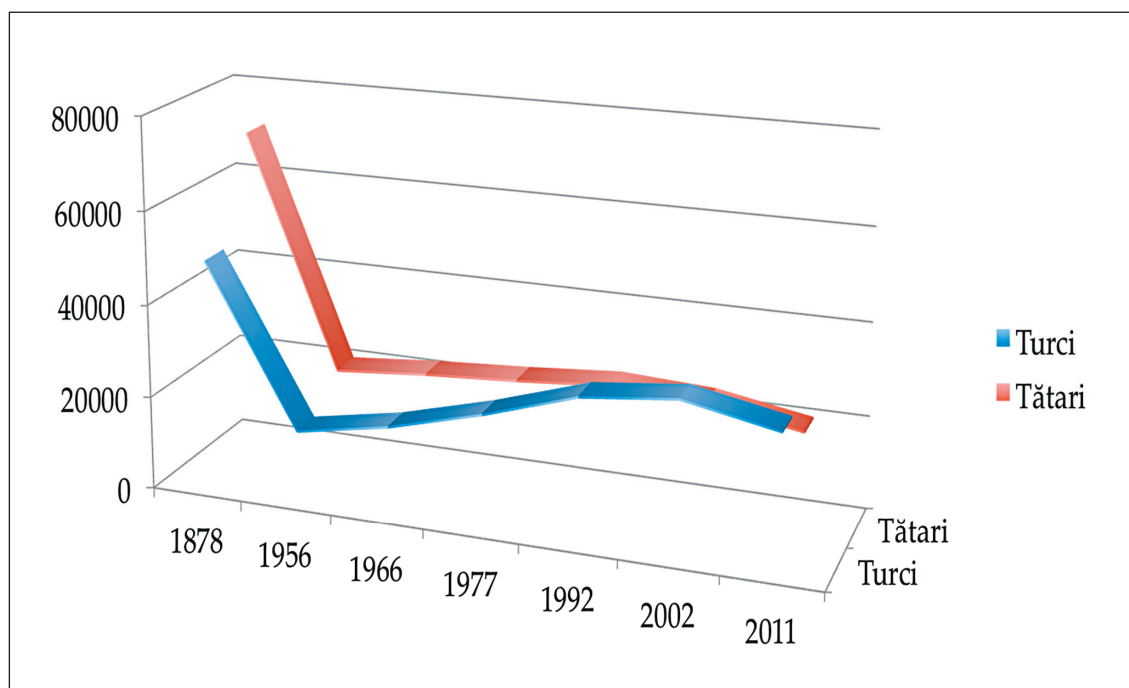

Fig. 1. Evoluția demografică a turcilor și tătarilor (1878–2011)

* Între 1913 și 1940 România a avut în componența sa Cadrilaterul, cu o consistentă populație turcă și tătară.

* La recensământul din anul 1948 turcii și tătarii au fost înregistrați împreună (28.782).

Fig. 2. Sigla Uniunii Democrate Turce din România (UDTR).
Sursa: [<http://www.crwflags.com/fotw/flags/ro%7Dethnc.html>].

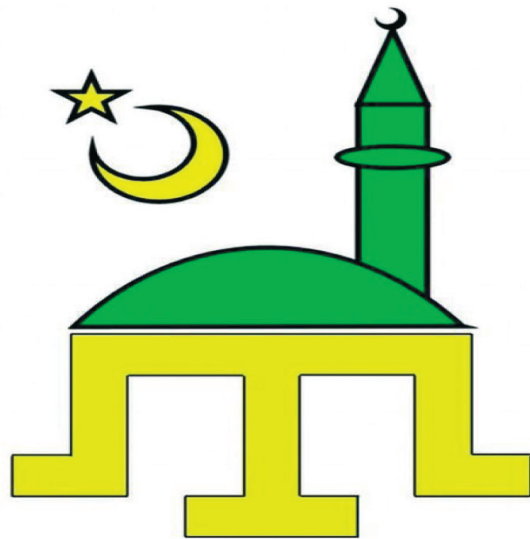

Fig. 3. Sigla Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România.
Sursa: [<http://uniuneatatara.ro>].

Bibliografie:

LUCRĂRI GENERALE

COJOC, Marian

2001 *Evoluția Dobrogei între anii 1944–1966. Principalele aspecte din economie și societate*. Editura Universității din București, București.

FELEZEU, Călin – CUPCEA, Adriana

2013 *O perspectivă comparativă a imaginii otomanului în manualele de istorie din România și Bosnia-Herțegovina în perioada post-comunistă*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

FISHER, Alan W.

1978 *The Crimean Tatars*. Hoover Institution Press, Stanford.

FLOREA, Elena

1975 *Principiile politicii PCR în problema națională*. Editura Politică, București.

KIRIMLI, Hakan

1996 *National Movements and National Identity Among the Crimean Tatars 1905–1906* Brill, Leiden, New York, Köln.

LIMONA, Răzvan

2009 *Populația Dobrogei în perioada interbelică*. Editura Semănătorul, București.

*** 2006 Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. *Raport final*. București.

LUCRĂRI SPECIALE

ACMOLA GHIUNER

2002 *Cartea iertării. Document tătar*. Editura Europolis, Constanța.2009 *Necip Hagi Fazıl*. Editura New Line, Constanța.

EKREM, Mehmet Ali

1994 *Din istoria turcilor dobrogeni*. Kriterion, București.

IBRAM, Nuredin

1998 *Comunitatea musulmană din Dobrogea: repere de viață spirituală: viață religioasă și învățământ în limba maternă*. Editura Ex Ponto, Constanța.*** 2011 *Comunitatea musulmană din Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanța.**STUDII ȘI ARTICOLE**

ACMOLA, Ghiuner

2003 Rezistența Tătară în Dobrogea. În: Ilie Popa (coord.): *Experimentul Pitești. Reeducarea prin tortură*, Ediția I-Pitești, 6-8 decembrie 2001. Ediția a II-a, Secțiunea I-Pitești, 4-6 octombrie 2002, Vol. I. Fundația Culturală Memoria. Filiala Argeș, Pitești, 399-408.

COJOC, Marian

2003 Unele considerații privind turco-tătarii din Dobrogea între anii 1944–1966. În: Tasin Gemil (coord.): *Tătarii în istorie și în lume*. Editura Kriterion, București, 285-299.

COMAN, Virgil

2004 Mărturii documentare privind activitatea culturală a Comitetului Democrat Turco-Tătar Constanța (1948–1953). În: Marian Cojoc (coord.): *Tătarii în istoria românilor*. Editura Muntenia, Constanța, 185-202.

COSSUTO, Giuseppe

2004 I musulmani dell'Europa dell'Est durante il periodo comunista. Note sulla loro storia e sui loro rapporti con I rispettivi stati. În: Călin Felezeu (coord.): *Studii și cercetări de turcologie contemporană*. Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 207-232.

GEMIL, Tasin

2012 Înființarea Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România (Documente). În: Gemil Tasin, Pienaru Nagy (coord.): *Moștenirea istorică a tătarilor*, Vol. II. Editura Academiei Române, București, 351-358.2010 Peste un mileniu de existență a populației turco-tătare pe teritoriul României. În: Gemil Tasin, Pienaru Nagy (coord.): *Moștenirea istorică a tătarilor*, Vol. I. București, 9-22. [<http://www.tatar.ro/publicatii/Tasin%20Gemil/PESTE%20UN%20MILENIU.pdf>], accesat la 20 septembrie 2011.

IORDACHI, Constantin

2002 La Californie des Roumains. L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913. *Balkanologie*, 6(1-2), 167-197.

KARPAT, Kemal H.

2003 Urbanismul otoman: Emigrația din Crimeea spre Dobrogea și întemeierea orașului Medgidia (1856–1878). În: Tasin Gemil (coord.): *Tătarii în istorie și în lume*. Editura Kriterion, București, 209-230.

MAHON, Milena

1999 The Turkish minority under Communist Bulgaria – politics of ethnicity and power. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 1(2), 149-162.

OBERLÄNDER TÂRNOVEANU, Ernest – VOLKER, Adam

2005 Tătarii din România. Schiță istorică – Secolele XIII-XX. În: Andreescu, Gabriel (coord): *Tătarii din România – teme identitare. Tatars in Romania – Problems of Identity*. Editura Centrul pentru Drepturile Omului Apador-CH, București, 27-57.

DICȚIONARE, CRONOLOGII

AGOSTON, Gabor – MASTERS, Bruce

2009 *The Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Facts On File, New York.

GÂRLAN, Mictat

Cronologia minorității turce (1989–2009). [<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2002>], accesat la 19 decembrie 2012.

SURSE

Documente inedite

1. Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 1/1948-1950.
2. Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Comitetul Democrat Turco-Tătar, dosar 2/1948-1950.

Documente editate

CIORBEA, Valentin – STANCU, Laura – ALEDIN, Amet

2011 *Tătarii în izvoare arhivistice românești. Comunitatea Musulmană în Arhiva Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității*, Vol. I. Editura Ex Ponto, Constanța.

Presă

- 1949 *Dobrogea Nouă*, an II, nr. 223 (3 februarie 1949).
1949 *Dobrogea Nouă*, an II, nr. 225 (5 februarie).
1953 *Dobrogea Nouă*, an VI, nr. 1457 (18 martie).
1953 *Dobrogea Nouă*, an VI, nr. 1559 (30 august).
1999 *Observator* (23 noiembrie).

Interviuri

1. Interviuri cu T. G., membru al comunității tătare, 11 ianuarie 2013.
2. Interviuri cu G. E., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013.
3. Interviuri cu G. S., membru al comunității tătare, 28 ianuarie 2013.
4. Interviuri cu I. A., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.
5. Interviuri cu G. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013.
6. Interviuri cu O. V., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.
7. Interviuri cu M. F., membru al comunității tătare, 29 ianuarie 2013.
8. Interviuri cu H. A., membră a comunității tătare, 29 ianuarie 2013.
9. Interviuri cu R. R., membră a comunității turce, 30 ianuarie, 2013.

10. Interviu cu S. M., membră a comunității tătare, 30 ianuarie 2013.
11. Interviu cu H. K., membră a comunității turce, 30 ianuarie 2013.
12. Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.
13. Interviu cu S. T., membră a comunității turce, 31 ianuarie, 2013.
14. Interviu cu Y. M., membru al comunității turce, 31 ianuarie, 2013.
15. Interviu cu N. I., membru al comunității tătare, 31 ianuarie 2013.

Recensăminte:

1961 *Recensământul populației din 21 februarie 1956: structura demografică a populației*. Vol. 3, *Numărul și repartizarea teritorială a populației; Starea civilă; Naționalitatea; Limba maternă; Nivel de instruire; Familii*. Direcția Centrală de Statistică, București.

1969 *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966*. Vol. 1, *Rezultate generale*. Direcția Generală de Statistică, București.

1980 *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977*. Vol. 1-2, *Populație – structura demografică*. Direcția Generală de Statistică, București.

2002 *Recensământul populației și al locuințelor 18-27 martie 2002*. Vol. IV, *Structura etnică și confesională. Populația după etnie la recensăminte din perioada 1930-2002, pe județe*. Institutul Național de Statistică. [<http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t2.pdf>], accesat la 8 decembrie 2012.

Date provizorii ale Recensământului din 2011. [<http://www.insse.ro/cms/files%5Cstatistici%5Ccomunicate%5Ccalte%5C2012%5CComunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011.pdf>], accesat la 22 martie 2012.

RAPOARTE

KOZÁK, Gyula

2009 *Muslims in Romania: Integration models, categorization and social distance*. Working Paper nr. 18, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca. [<http://www.ispmn.gov.ro/node/muslims-in-romania-integration-models-categorization-and-social-distance>], accesat la 7 martie 2013.

SZEKÉLY, István Gergő

2009 *Reprezentarea politică a minorităților naționale din România (The Political Representation of national Minorities in Romania)*. Working Paper nr. 20, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca. [<http://ispmn.gov.ro/node/reprezentarea-politica-a-minoritatilor-nationale-in-romania-the-political-representation-of-national-minorities-in-romania>], accesat la 7 martie 2013.

*** *Minorități în tranziție. Raport privind politicile publice în domeniul minorităților naționale și entice din România*. [<http://www.edrc.ro/docs/docs/provocdivers/092-127.pdf>], accesat la 7 martie 2013.

ADRESE INTERNET

1. Site-ul Uniunii Democratice Turce din România: [<http://www.udtr.ro/index.htm>], accesat la 25 februarie 2013.
2. Site-ul Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România: [<http://uniuneatatara.ro>], accesat la 25 februarie 2013.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

A NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZETRŐL

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și sub coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

■ Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studiarea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

■ Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;

Dinamica etno-demografică a minorităților din România;

Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;

Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;

Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;

Patternuri ale segregării etnice;

Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;

Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

■ Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

■ Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;

Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;

Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);

Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;

The institutional cultural heritage of minorities in Romania;

Ethnic segregation patterns;

Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;

Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

■ Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

■ Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;

A romániai kisebbségek népességdemográfiai jellemzői;

Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);

Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;

A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;

Az etnikai szegregáció modelljei;

A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;

Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

A apărut/Previous issues/Megjelent:

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multiethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Palatele țigănești. Arhitectură și cultură*

■ Nr. 10

Tóodor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperete analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsék Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digu-lui”, Orăștie, județul Hunedoara*

- Nr. 20
Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România. The political representation of national minorities in Romania*
- Nr. 21
Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*
- Nr. 22
Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*
- Nr. 23
Jakab Albert Zsolt: *Organizarea memoriei colective în Cluj-Napoca după 1989 The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989*
- Nr. 24
Peti Lehel: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca – în contextul interferențelor religioase și etnice The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*
- Nr.25
Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei Hogyan letta Kodobából Codoba? „Másodlagos” identitásváltások egy mezősegi cigánymuzsikus családnál*
- Nr. 26
Marius Lazăr: *Semantică socială și etnicitate. O tipologie a modurilor identitare discursive în România*
- Nr. 27
Horváth István (coord.) – Veress Ilka – Vitos Katalin: *Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben Utilizarea limbii maghiare în administrația publică locală și în instituțiile deconcentrate din județul Harghita*
- Nr. 28
Sarău Gheorghe: *Bibliografie selectivă privind rromii (1990 - 2009)*
- Nr. 29
Livia Popescu, Cristina Raț, Adina Rebeleanu: *„Nu se face discriminare!”...doar accesul este inegal. Dificultăți în utilizarea serviciilor de sănătate de către populația romă din România/ „No discrimination!” Just unequal access... Barriers in the use of health-care services among the Romanian Roma*
- Nr.30
Kiss Tamás – Veress Ilka: *Minorități din România: dinamici demografice și identitare*
- Nr.31
Sólyom Zsuzsa: *Ancheta sociologică – Coeziune socială și climat interetnic în România, octombrie – noiembrie 2008*
- Nr. 32
Könczei Csongor: *Művészeti szakoktatás avagy műkedvelő hagyományörzés? Helyzetkép a románi-ai magyar iskolai néptáncoktatásról*
- Nr. 33
Veress Ilka: *Strategiile de reproducere culturală ale minorității armene din România*
- Nr. 34
Kiss Dénes: *Sistemul instituțional al minorităților etnice din România*
- Nr. 35
Gidó Attila – Sólyom Zsuzsa: *Kolozsvár, Nagykároly és Nagyvárad zsidó túlélői. A Zsidó Világkongresszus 1946-os észak-erdélyi felmérése The surviving Jewish inhabitants of Cluj, Carei and Oradea. The survey of the World Jewish Congress in 1946*
- Nr. 36
Marin Timeea Elena: *„We are Gypsies, not Roma”. Ethnic Identity Constructions and Ethnic Stereotypes – an example from a Gypsy Community in Central Romania*
- Nr. 37
Kiss Dénes: *Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009 - 2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*

■ Nr. 38

Lazăr Andreea: *O cartografiere a concepțiilor „populare” despre apartenența națională în statele membre ale Uniunii Europene*

■ Nr. 39

Gidó Attila: *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*

■ Nr. 40

Horváth István: *Romania and Moldova, Migration mid-19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților*

■ Nr. 41

Plainer Zsuzsa: *WHAT TO GIVE IN RETURN? Suspicion in a Roma shantytown from Romania*

■ Nr. 42

Sorbán Angella: *Kisebbség – társadalomszerkezet – kétnyelvűség*

■ Nr. 43

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011 Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*

■ Nr. 44

Plainer Zsuzsa: *Controlul presei locale orădene în primii ani ai sistemului ceaușist. Descriere generală și aspecte minoritare*

■ Nr. 45

Remus Gabriel Anghel: *Migrația croaților din România. Între migrație etnică și migrație de muncă*

■ Nr. 46

Gheorghe Sarău: *Istoricul studiului limbii rromani și al școlarizării rromilor în România (1990–2012)*

■ Nr. 47

Könczei Csongor – Sárkány Mihály – Enikő Vincze: *Etnicitate și economie*

■ Nr. 48

Csósz László – Gidó Attila: *Excluzi și exploatați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*